

ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ПОЛІЩУК Віра Аркадіївна

УДК 371.134: 37.013.42: 37.046

**ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ
В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – „Теорія і методика професійної освіти”

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
НИЧКАЛО Нелля Григорівна,
Президія Академії педагогічних наук України,
академік-секретар Відділення педагогіки і психології
професійно-технічної освіти,
м. Київ.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ДУБАСЕНЮК Олександра Антонівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, проректор з наукової роботи, міжнародних
та регіональних зв'язків;

доктор педагогічних наук, професор
КОЗУБОВСЬКА Ірина Василівна,
Ужгородський національний університет,
завідувач кафедри соціальної роботи;

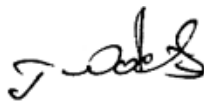
доктор педагогічних наук, професор
ГУСАК Петро Миколайович,
Волинський державний університет
імені Лесі Українки, завідувач кафедри
соціальної педагогіки, м. Луцьк.

Провідна установа: Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра соціальної педагогіки і соціальної
роботи, Міністерство освіти і науки України,
м. Луганськ.

Захист відбудеться 21 грудня 2006 р. о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д
58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатю-
ка за адресою: вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 20 листопада 2006 р.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

Гушулей Й.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Вирішальною силою і водночас стратегічною метою розвитку суспільства є людина, її моральне, фізичне і психічне здоров'я. На різних етапах історії України найбільш тяжкі втрати були спричинені відсутністю належної уваги до людини як вищої цінності, її соціального й соціально-педагогічного захисту і підтримки.

Характерною ознакою суспільного розвитку нашої країни у кінці ХХ – на початку ХХІ століття стало оформлення як самостійного соціального інституту професійної соціально-педагогічної діяльності і становлення соціальної педагогіки як галузі наукового знання, спеціальності напряму професійної підготовки фахівців, як навчальної дисципліни у вищих навчальних закладах.

Значна увага до професійної підготовки соціальних педагогів у нашій країні зумовлена сукупністю чинників, провідними з яких, на наш погляд, є: *зовнішні*, пов'язані з інтеграційними процесами у галузі економіки, трудових ресурсів, соціальних послуг, культури і освіти; формуванням світового освітнього простору, розробкою і впровадженням міжнародних освітніх стандартів і компетенцій професійної підготовки фахівців; а також *внутрішні*, – *суспільно-політичні*, пов'язані з суттєвими змінами в суспільній свідомості і визнанні кожної людини як найвищої цінності, для розвитку і задоволення інтересів і потреб якої мають функціонувати всі суспільні інститути; – *соціально-економічні*, зумовлені соціальними та економічними реформами, що вирішальним чином визначають суть, основні завдання і напрями соціально-педагогічної діяльності; складністю соціально-економічної ситуації, що спричинила появу негативних тенденцій у життєдіяльності суспільства, сім'ї, окремої людини (відтворення життя людей, продуктивних сил, бідність, безробіття, „соціальне сирітство”, бездомність, алкоголізм, наркоманія, злочинність, суїцид та ін.); – *соціально-педагогічні*, пов'язані з процесами становлення нової освітньої системи в умовах інформаційно-технологічного суспільства; а також з обґрунтуванням теоретико-методологічних засад соціальної педагогіки як галузі наукового знання, становленням спеціальності „Соціальна педагогіка” з напряму професійної підготовки 01.01 – Педагогічна освіта; процесами інтенсивного розвитку професійної соціально-педагогічної діяльності, розширенням потреб споживачів освітніх послуг, підвищенням вимог до їх змісту і якості.

Розширення напрямів і сфер професійної соціально-педагогічної діяльності об'єктивно зумовлює необхідність підготовки фахівців до виконання професійних функцій на різних рівнях її реалізації (мікро-, мезо- і макро-) відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційних рівнів; до роботи у закладах різних типів і спрямувань (медичних, пенітенціарних, геронтологічних, реабілітаційних, корекції поведінки, загальноосвітніх школах, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, ресурсних центрах, соціально-педагогічного менеджменту); з різними категоріями клієнтів (дітьми, молоддю, сім'єю, громадянами з особливими потребами, безробітними тощо). Водночас зрос-

тає соціальне замовлення як на соціально-педагогічних фахівців широкого профілю, так і вузької спеціалізації.

Вивчення літературних джерел, нормативно-правових актів та інших матеріалів, аналіз практичного досвіду підготовки соціальних педагогів засвідчив наявність в означеній галузі суперечностей, що стають на заваді розв'язанню актуальних проблем, а саме:

- між розширенням поля професійної соціально-педагогічної діяльності на вітчизняному та зарубіжному ринках праці та недостатнім рівнем розвитку соціальної сфери й відсутністю моніторингу потреб у фахівцях для цієї сфери з урахуванням динаміки змін у різних видах економічної діяльності;

- між значним зростанням попиту на соціально-педагогічні послуги в сучасних умовах і реальним станом їх пропозицій для різних категорій населення;

- між постійним зростанням вимог суспільства до рівня професійної компетентності соціальних педагогів у нових соціально-економічних умовах і реальним рівнем їх готовності до виконання професійних функцій у мінливих умовах суспільного розвитку;

- між розширенням сфер і напрямів діяльності соціальних педагогів і чітко окресленим напрямом їх професійної освіти;

- між необхідністю визначення спеціалізації майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі і динамічними змінами на ринку праці, що утруднює планування майбутнього місця роботи, розвиток професійної кар'єри;

- між постійним ускладненням функцій, застосуванням інноваційних технологій професійної соціально-педагогічної діяльності і відсутністю системного післядипломного навчання, спрямованого на підвищення кваліфікації соціальних педагогів;

- між новими освітніми потребами суб'єктів навчального процесу, споживачів соціально-педагогічних послуг та недостатньою готовністю навчальних закладів до їх реалізації.

Забезпечення якісної, на рівні сучасних вимог професійної підготовки соціальних педагогів можливе в разі подолання зазначених суперечностей на основі теоретичного і методичного обґрунтування професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти.

Різним аспектам професійної підготовки соціальних педагогів/соціальних працівників присвятили свої праці зарубіжні вчені, зокрема: Г.Вільфінг (Австрія), М.Баркер, М.Доуел, С.Шадлоу (Велика Британія), Ф.Зайбель, Д.Герінг, К.-Х.Вільгельдорф (Німеччина), Ю.Змагальський, Є.Маринович-Гетка, О.Камінський, А.Пілкова, Є.Ціранська (Польща), В.Бочарова, Ю.Василькова, Ю.Галагузова, З.Гилязова, І.Зимня, Ю.Льоніна (Росія), Ч.Казетта, А.Мінахар, Дж.Раймонд, А.Кадушкін (США), І.Валліман (Швейцарія) та інші.

В українській педагогічній науці проблема професійної підготовки соціальних педагогів є новою. Аналіз наукових праць, присвячених цій проблемі, дає змогу виокремити два етапи. Пер-

ший етап (кінець 80-х – 90-ті рр. ХХ ст.) характеризується появою інтересу науковців до соціально-педагогічної діяльності, визначення її суті, напрямів, змісту (І.Зверева, А.Капська, Л.Коваль, І.Козубовська, В.Сидоров, С.Хлебик та ін.), професійної підготовки соціальних педагогів у ВНЗ (Л.Міщик, С.Харченко та ін.). На другому етапі, що хронологічно збігається з початком ХХІ століття, розширюється проблематика вивчення соціально-педагогічної діяльності, напрямів, технологій (Г.Лактіонова, О.Безпалько, С.Пальчевський та ін.); професійної підготовки соціальних педагогів у ВНЗ (С.Архипова, П.Гусак, О.Дубасенюк та ін.); особливостей підготовки до виконання певних професійних функцій (Г.Локарева, Д.Пашенко, А.Первушина); до роботи з різними категоріями клієнтів (Ю.Мацкевич, Л.Пундик, С.Харченко). Для нашого дослідження важливе значення мають висновки, одержані за результатами досліджень становлення і розвитку соціальної педагогіки як науки в Україні (Л.Штефан), розвитку соціальної педагогіки в соціокультурному просторі (А.Рижанова) та інші.

Як засвідчив аналіз наукових досліджень, комплексне дослідження проблем професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти не проводилося. Отже, враховуючи важливість процесу професійної підготовки соціальних педагогів, а також стан дослідженості зазначеної проблеми та потребу її розв'язання, для дисертаційного дослідження обрано тему „**Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти**”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка у зв'язку з розробкою теми „Теоретико-методологічні засади соціально-педагогічної діяльності і соціально-педагогічної освіти” (РК №0104U002386).

Тема дисертації затверджена вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка (протокол № 6 від 30.01. 2001 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 4 від 11.04. 2001 р.).

Об'єкт дослідження: професійна підготовка соціальних педагогів.

Предмет дослідження: теоретичні і методичні засади системи професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити систему професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти з урахуванням суспільних вимог, потреб практики, споживачів освітніх і соціально-педагогічних послуг та розробити навчально-методичний комплекс її забезпечення.

Концепція дослідження. Мета роботи, її науково-теоретичні засади, складний інтегративний характер педагогічного феномену – процесу професійної підготовки соціальних педагогів в

умовах неперервної освіти – зумовили обґрунтування концептуальних засад дослідження на методологічному, теоретичному і практичному рівнях.

Методологічний рівень відображає взаємодію та взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів до вивчення проблеми, що були застосовані під час дослідження, зокрема: *системний*, що дав можливість проаналізувати процес професійної підготовки соціальних педагогів з позицій цілісності, розкрити компоненти системи професійної підготовки, виявити механізми їх взаємозв'язків і взаємовпливів; *функціональний*, спрямований на визначення функцій процесу професійної діяльності і професійної підготовки соціальних педагогів та практичне забезпечення їх реалізації в конкретних умовах соціально-педагогічної діяльності на різних рівнях, у роботі з різними категоріями населення; *аксіологічний*, що уможливує програмування процесу професійної підготовки соціальних педагогів на основі визнання людини як вищої цінності і мети суспільного розвитку; сприяє підпорядкуванню змісту й технологій професійної підготовки майбутніх фахівців формуванню у них ціннісних орієнтацій, необхідних для успішної соціально-педагогічної діяльності; *особистісно діяльнісний*, що дає змогу особистості зайняти суб'єктну позицію в процесі професійної підготовки, виступає своєрідним методологічним імперативом, з урахуванням якого в навчальних закладах визначаються змістовий, технологічний і діагностичний компоненти професійної підготовки; *професійно-особистісний* – сприяє забезпеченню єдності процесів формування професійної компетентності і професійно важливих особистісних якостей; *полісуб'єктний* – відображає єдність особистісно діяльнісного і професійно-особистісного підходів, дає змогу розглядати учасників процесу професійного навчання як партнерів, здатних ставити і коригувати цілі, усвідомлювати мотиви, самостійно вибудовувати плани і реалізувати їх; *культурологічний* – сприяє підготовці соціальних педагогів для роботи у полікультурному просторі, формуванню у них міжкультурної компетенції.

Теоретичний рівень дає можливість виявити провідні теорії, ідеї, вихідні параметри, дефініції, покладені в основу розуміння процесу, що вивчається, наукового опису досліджуваних фактів і явищ, їх аналізу, узагальнення і синтезу, а також обґрунтувати модель системи професійної підготовки соціальних педагогів, основні положення щодо напрямів, змісту та нормативно-правових засад діяльності учасників освітнього процесу та керування ним.

Практичний рівень передбачає впровадження моделі системи професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти, розробку, апробацію та впровадження сучасних технологій професійної підготовки соціальних педагогів та методики визначення ефективності цього процесу на різних етапах його здійснення.

Базуючись на *методологічному, теоретичному і практичному* рівнях осмислення концептуальних засад професійної підготовки соціальних педагогів, обґрунтовано висновок, що професійна підготовка соціальних педагогів в умовах неперервної освіти має розглядатися як компонент цілі-

сної системи освіти в Україні. Враховуючи специфіку професійної соціально-педагогічної діяльності (особливості становлення, розвитку сфер і напрямів діяльності, цінностей, мети, завдань, професійних функцій і технологій здійснення), доцільно наголосити, що система професійної підготовки соціальних педагогів має свою інфраструктуру й розвивається відповідно до власних цілей і закономірностей.

У процесі професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти системотвірними є: цінності, мотиви, мета, зміст, технології, законодавчо-нормативна основа освітньої й професійної діяльності, самоосвіта, пролонгований контроль, кінцевий результат (готовність до здійснення професійної діяльності, професійна компетентність і професійно зумовлені особистісні якості). Змінними складовими є організаційно-педагогічні умови, технології реалізації процесу навчання.

Професійна підготовка соціальних педагогів в умовах неперервної освіти розглядається нами як системний, багатовимірний феномен, що має цілісний, неперервний характер й охоплює такі підсистеми: допрофесійну підготовку (актуалізація професійного самовизначення, допрофесійне навчання, професійний відбір), різнорівневе професійно-педагогічне навчання у ВНЗ (освітньо-кваліфікаційні рівні молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст і магістр), післядипломну освіту (підвищення кваліфікації, самоосвіта, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня, перекваліфікація, оволодіння додатковими спеціалізаціями). Її здійснення потребує врахування особливостей соціально-педагогічної діяльності в Україні, має базуватися на цінностях професійної соціально-педагогічної діяльності, інноваційних технологіях професійної підготовки відповідно до вітчизняних та світових стандартів, тенденцій інтеграції в світовий освітній простір, мати випереджувальний характер.

Необхідною умовою успішного функціонування системи професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти є узгоджена взаємодія системотвірних і структурних компонентів, що забезпечують неперервну професійну підготовку, досягнення визначених цілей і результатів професійно-особистісного формування фахівців.

Система професійної підготовки соціальних педагогів передбачає єдність, взаємозумовленість, наступність цільових, змістових, технологічних, діагностичних функцій усіх структурних компонентів, що її формують. Складові професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти мають забезпечувати узгоджену взаємодію і виконання функцій кожним учасником цього процесу. Неперервність є необхідною умовою розширення і поглиблення професійної підготовки, забезпечення можливості переходу фахівця на новий, вищий рівень професійної компетентності, варіативність і можливість творчої інтенсифікації цих переходів.

Здійснення дослідження на основі таких концептуальних підходів дає змогу охарактеризувати процес професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти як педагогіч-

ну систему, котра водночас є складовою системи педагогічної освіти. У зв'язку з цим її будова й функціонування ґрунтуються на сукупності загальнопедагогічних закономірностей і принципів з властивими їй особливостями, що зумовлюють специфіку цього процесу.

Окреслені концептуальні положення втілені в **загальній гіпотезі** дослідження, яка полягає в тому, що система професійної підготовки соціальних педагогів буде успішною за умови її теоретико-методологічного обґрунтування і здійснення на основі принципів цілісності, неперервності, прогностичності з урахуванням особливостей і потреб суспільної практики, споживачів освітніх та соціально-педагогічних послуг. Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових гіпотезах**, суть яких полягає у тому, що професійна підготовка соціальних педагогів буде успішною за таких умов:

- розробки і реалізації моделі системи професійної підготовки соціальних педагогів на основі взаємодії її системотвірних і структурних компонентів, що забезпечують неперервну професійну підготовку;

- врахування особливостей процесу професіоналізації соціально-педагогічної діяльності, розширення її функцій, динаміки змін у професійній практиці соціального педагога;

- врахування результатів пролонгованої діагностики професійної придатності до соціально-педагогічної діяльності;

- орієнтованості технологій професійної підготовки на створення сприятливих умов для свідомого професійного самовизначення, професійно-особистісного формування і професійного вдосконалення соціального педагога на різних етапах його трудової діяльності;

- забезпечення єдності теоретичного і практичного компонентів професійної підготовки, залучення суб'єктів цього процесу до соціально-педагогічної діяльності, розробки і реалізації інноваційних соціально-педагогічних проектів і програм.

Відповідно до мети і висунутої гіпотези визначено такі **завдання** дослідження:

1. Вивчити стан проблеми професійної підготовки соціальних педагогів у педагогічній теорії і практиці.

2. Виявити особливості процесу професіоналізації соціально-педагогічної діяльності та сутнісні характеристики професійної діяльності соціального педагога в сучасних умовах.

3. Здійснити порівняльний аналіз зарубіжного досвіду підготовки фахівців для соціальної/соціально-педагогічної сфер.

4. Розробити концепцію професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти.

5. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель системи професійної підготовки соціальних педагогів.

6. Розробити та експериментально перевірити технології професійної підготовки соціальних педагогів на різних етапах її здійснення.

7. Розробити методичку визначення ефективності професійної підготовки соціальних педагогів.

8. Здійснити прогностичне обґрунтування розвитку системи професійної підготовки соціальних педагогів в Україні.

9. Підготувати навчально-методичний комплекс для здійснення професійної підготовки соціальних педагогів на різних її етапах .

Загальна методологія дослідження ґрунтується на філософських положеннях теорії наукового пізнання; гуманістичної філософії; теорії систем; діалектичної теорії про загальний зв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ об'єктивної дійсності; системного та діяльнісного підходів до розуміння соціальної природи особистості; єдності свідомості й діяльності у формуванні та розвитку; положеннях педагогічної науки щодо становлення особистості, її професійного розвитку в умовах неперервної освіти з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності.

На різних етапах наукового пошуку нами враховувалися положення Законів України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про загальну середню освіту”, „Про позашкільну освіту”, Національної доктрини розвитку освіти, Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту). Використання положень загальної і конкретної методології зумовило формування та обґрунтування поняттєво-термінологічного апарату дослідження, визначення провідних ідей і методів їх теоретичного обґрунтування, наукового аналізу досліджуваних фактів і явищ педагогічної дійсності, узагальнення і синтезу, експериментальної перевірки, оцінки відповідності розробленої системи підготовки соціального педагога реальним процесам, що мають місце на допрофесійному, професійному та післядипломному етапах його здійснення.

Теоретичну основу дослідження становлять: основні положення філософії освіти (В.Андрущенко, І.Зязюн, В.Кремень, В.Лутай та ін.); теорії неперервної професійної освіти (А.Біляєва, С.Гончаренко, Р.Гуревич, Н.Кузьміна, В.Луговий, Н.Ничкало, С.Сисоєва та ін.); концепції про природу та структуру особистості (Б.Ананьєв, Г.Балл, І.Бех, Л.Виготський, О.Леонтьєв, Г.Костюк, С.Максименко, К.Платонов, В.Рибалка, С.Рубінштейн та ін.); теорії професійного становлення особистості (Є.Климов, Б.Ломов, Т.Титаренко та ін.); а також результати досліджень з проблеми формування і розвитку професійної компетентності, творчості, особистісної культури (Н.Кичук, В.Моляко, В.Паламарчук, С.Сисоєва, Р.Хмелюк та ін.); особливостей професійної соціально-педагогічної діяльності та їх врахування в процесі професійної підготовки фахівців (В.Бочарова, Ю.Галагузова, І.Зверєва, Г.Лактіонова, А.Капська, Л.Міщик, Л.Штефан та ін.); інноваційних технологій професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів (П.Гусак, О.Дубасенюк, І.Козубовська та ін.).

На різних етапах наукового пошуку були використані такі **методи дослідження**:

теоретичні: метод концептуально-порівняльного аналізу, за допомогою якого зіставлялися теоретичні підходи до визначення та обґрунтування концепції професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти; метод моделювання, який дав змогу розробити модель професійної соціально-педагогічної діяльності, модель особистості соціального педагога та модель системи професійної підготовки соціальних педагогів; метод структурно-системного аналізу, застосування якого дало можливість виокремити основні компоненти професійної підготовки соціальних педагогів, виявити закономірності та особливості їх функціонування; метод мисленого експерименту, що дав змогу здійснювати критичну рефлексію проміжних результатів і висновків на різних етапах дослідження.

Серед *емпіричних* методів дослідження основним був педагогічний експеримент, спрямований на перевірку ефективності моделі системи професійної підготовки соціальних педагогів; моделювання різних форм функціонування основних компонентів професійної підготовки соціальних педагогів; спостереження, анкетування, тестування, бесіди, реєстрації результатів, метод експертної оцінки результативності професійної підготовки соціальних педагогів на різних рівнях її здійснення. Математична обробка результатів експерименту виконувалася за допомогою методів математичної статистики.

У процесі наукового пошуку здійснювався ретроспективний аналіз понад 30-річного досвіду роботи дисертанта у вищому навчальному закладі.

Характеристика основних етапів дослідження. Науковий пошук здійснювався у 1994–2006 рр. й охоплював чотири основні етапи.

На *пошуковому етапі* (1994–1995) на основі аналізу літературних і документальних джерел, вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду здійснювалася систематизація наукових ідей щодо філософських засад, цінностей та особливостей професійної соціально-педагогічної діяльності й підготовки соціальних педагогів, суті й змісту дефініцій і ключових понять, вивчався стан дослідженості проблеми в теоретичному і практичному аспектах. На цьому етапі визначалися підходи до побудови концепції професійної підготовки соціальних педагогів, розроблялася концепція, формулювалася гіпотеза та завдання дослідження, визначалася програма наукового пошуку на різних етапах.

На *діагностичному етапі* (1996–1997) були визначені концептуальні засади, розроблено програму і методику дослідження. Проведено констатувальний експеримент, систематизовано й узагальнено емпіричні дані. Побудовано модель системи професійної підготовки соціальних педагогів; обґрунтовано критерії визначення результативності цього процесу на різних етапах його здійснення. Розроблено методику проведення формульовального експерименту.

На *експериментальному етапі* (1998–2003) проводився формульовальний експеримент, на різ-

них етапах якого перевірялася ефективність авторської моделі системи професійної підготовки соціальних педагогів. Шляхом використання методів спостереження, бесіди, опитування, анкетування, аналізу ефективності діяльності різних структурних компонентів системи професійної підготовки соціальних педагогів визначено проблемні місця запропонованої моделі, внесено корективи в педагогічне забезпечення її функціонування, здійснено експериментальну перевірку ефективності процесу професійної підготовки соціальних педагогів.

На *підсумково-корегуальному етапі* (2004–2006) узагальнено результати формувального експерименту, внесено доповнення та уточнення у зміст концептуальних положень, систематизовано дослідницькі матеріали та викладено результати дослідження у тексті дисертації, монографії та навчально-методичному комплексі для здійснення професійної підготовки соціальних педагогів на різних її етапах; здійснювалося впровадження основних результатів дослідження у педагогічну практику загальноосвітніх закладів, позашкільних установ, вищих навчальних закладів та центрів післядипломної освіти.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота проводилась на базі Доброводівського ліцею імені О.Смакули Збаразького району Тернопільської області, Славутського обласного спеціалізованого ліцею-інтернату Хмельницької області, Чортківського обласного педагогічного училища імені О.Барвінського, педагогічного коледжу при Львівському національному університеті імені І.Франка, Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка, Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича, Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка, Ніжинського державного університету імені М.Гоголя, Запорізького національного університету, Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді (м. Київ), обласних і міських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Львівської, Хмельницької і Тернопільської областей. На різних етапах формувального експерименту в ньому брали участь 227 учнів загальноосвітніх закладів; 540 студентів і 42 викладачі ВНЗ; 175 соціальних педагогів і соціальних працівників із різних регіонів України.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше теоретично обґрунтовано концепцію професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти; розроблено модель соціально-педагогічної діяльності, модель особистості соціального педагога і модель системи професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти, обґрунтовано основні системотвірні (ціннісний, мотиваційний, законодавчо-нормативний, змістовий, технологічний, діяльнісний, самоосвітній, діагностично-корекційний) та структурні (допрофесійний, різнорівневий професійний та післядипломний) її компоненти; з'ясовано особливості їх функціонування; виявлено й охарактеризовано основні етапи становлення і розвитку професійної підготовки соціальних педагогів; визначено педагогічні умови ефективнос-

ті функціонування системи професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти; здійснено прогностичне обґрунтування її розвитку в Україні;

удосконалено положення щодо форм і технологій функціонування основних структурних компонентів системи професійної підготовки соціальних педагогів; механізмів реалізації особистісно-діяльнісного й професійно-особистісного підходів до здійснення професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти;

подальшого розвитку набули положення щодо: визначення основних сфер і напрямів соціально-педагогічної діяльності на мікро-, мезо- і макрорівні; порівняльного аналізу зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців соціальної/соціально-педагогічної сфери та можливостей творчого використання його прогресивних ідей в умовах нашої держави; можливі напрями спеціалізації соціальних педагогів.

У процесі дослідження конкретизовано зміст понять, введених у науковий обіг у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників: „соціально-педагогічна діяльність”, „система професійної підготовки соціальних педагогів”, „неперервна практична підготовка”, „супервізор”.

Практичне значення дослідження полягає в розробці й апробації експериментальних освітньо-професійних програм професійної підготовки соціальних педагогів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, спеціаліст і магістр, авторських навчальних, навчально-методичних і методичних посібників, спрямованих на здійснення професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти, зокрема: програми “Школи волонтерів – помічників соціальних педагогів”, “Заочної школи юного соціального педагога”, навчального плану факультету довузівської підготовки із спеціальності “Соціальна педагогіка”, програми курсу “Соціальна педагогіка”, факультативного курсу “Основи професійного самовизначення” і тематики науково-дослідних завдань, проектів і програм для учнів старших класів загальноосвітніх закладів; програми курсу “Загальна педагогіка”, програми і посібника спецкурсу “Зарубіжний досвід професійної підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів”, програми неперервної практичної підготовки для студентів ВНЗ спеціальності “Соціальна педагогіка”, програми “Актуальні питання соціальної/соціально-педагогічної діяльності” для курсів підвищення кваліфікації соціальних педагогів і соціальних працівників у системі післядипломної освіти; в розробці критеріїв та апробації методики діагностування рівнів готовності: а) старшокласників загальноосвітніх закладів до усвідомленого професійного самовизначення; б) студентів спеціальності „Соціальна педагогіка” ВНЗ – до професійної соціально-педагогічної діяльності; здійснено прогностичний аналіз розвитку системи професійної підготовки соціальних педагогів.

Положення і висновки дослідження можуть використовуватися: учителями загальноосвітніх закладів при здійсненні професійно орієнтаційної роботи з учнями старших класів; працівниками ВНЗ у процесі підготовки студентів спеціальності “Соціальна педагогіка”, супервізорів практики;

соціальними педагогами, працівниками соціально-педагогічних закладів і установ у роботі з волонтерами, під час проведення конференцій, семінарів і соціально-педагогічних практик.

Особистий внесок здобувача. В опублікованому у співавторстві навчальному посібнику „Соціальна робота: Збірник навчальних програм //Соціальна робота. Книга 5” (2002) (В.Андрущенко, В.Башкірєв, В.Бех та ін.) особистий внесок здобувача полягає в розробці навчальної програми семінару підвищення кваліфікації соціальних працівників „Теорія та практика соціальної роботи”. В опублікованих у співавторстві з Н.Матвійчук методичних рекомендаціях (2000, 2001) особистий внесок здобувача полягає у розробці завдань, змісту, тематики індивідуально-дослідних завдань, форм звітності та оцінки результативності ознайомлювальної, благодійної і профілактичної соціально-педагогічних практик для студентів спеціальності „Соціальна педагогіка”. В опублікованому у співавторстві з О.Янкович навчально-методичному посібнику „Історія соціальної педагогіки/соціальної роботи (2004) – у розкритті суті і особливостей соціальної та соціально-педагогічної діяльності на сучасному етапі розвитку нашої країни та ролі міжнародних організацій у становленні і розвитку соціальної і соціально-педагогічної освіти.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень; використанням психолого-педагогічного інструментарію, адекватного меті, завданням і логіці розв’язання проблеми; репрезентативністю вибірки досліджуваних; експериментальною перевіркою гіпотези: кількісним і якісним аналізом експериментальних даних, використанням експертних оцінок і статистичного аналізу; результатами експериментальної перевірки моделі системи професійної підготовки соціальних педагогів, технологій її реалізації; позитивними результатами їх впровадження у навчально-виховний процес закладів освіти, що здійснюють підготовку соціальних педагогів на різних її етапах.

Обґрунтовані в дослідженні висновки і практичні рекомендації **впроваджено** в процесі розробки нормативних документів щодо підготовки соціальних педагогів (довідка Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України № 1.4/18-37 від 06.05.2006 р.), у навчально-виховний процес Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича (м. Чернівці, довідка №17-38/914 від 14.04. 2006 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка (м. Кіровоград, довідка №329 від 21.04.2006 р.), Ніжинського державного університету імені М.Гоголя (м. Ніжин, довідка № 04/606 від 12.05.2006 р.), Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, довідка № 01-07/714 від 27.04.2006 р); Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка (м. Тернопіль, довідка № 419-28/03 від 29.05. 2006 р.), Чортківського обласного педагогічного училища імені О.Барвінського (м. Чортків Тернопільської області, довідка № 75 від 28.04.2006 р), педагогічного коледжу при Львівському національному університеті імені І.Франка (м. Львів, довідка № 76 від 18.04.2006 р.), Славутського обласного спеціалізованого ліцею-інтернату Хмельницької області (м. Славута Хмельницької облас-

ті, довідка № 168 від 28.05.2006 р.), Добриводівського ліцею імені О.Смакули (Збаразький район Тернопільської області, довідка № 45 від 03.05.2006 р), у роботі Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді (м. Київ, довідка № 156 від 27.06. 2006 р.). Автор особисто брала участь у проведенні експериментальної роботи та впровадженні результатів дослідження у практику професійної підготовки соціальних педагогів.

Апробація основних положень, висновків і результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження висвітлювались у виступах автора на Міжнародному конгресі „Наука і освіта на порозі III тисячоліття” (Білорусь, м. Мінськ, 2000), Міжнародному конгресі валеологів (Російська Федерація, м. Санкт-Петербург, 2002), II Українському Педагогічному Конгресі (м. Львів, 2005); II Міжнародних педагогічних читаннях „Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю” (Київ–Кіровоград–Павлиш, 2003); *на 24 міжнародних конференціях*: „Порівняльний аналіз сучасних систем вищої освіти в реформуванні вищої школи України” (Київ, 1996); „Система неперервної освіти: здобутки, пошуки, проблеми” (м. Чернівці, 1996); “Соціальна робота в Україні: перші кроки” (Київ, 1999); “Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи” (м. Ужгород, 1999); „Новації в соціальній роботі: теорія, практика, навчання” (Київ, 1999); „Ступенева педагогічна освіта в умовах класичного університету: досвід, проблеми, перспективи” (м. Львів, 2000); „Психолого-педагогічні проблеми соціальної роботи та професійна підготовка до неї: теорія, практика” (м. Самбір, 2002); „Досвід та перспективи соціальної роботи: Україна – Німеччина” (Київ, 2002); „Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи” (м. Львів, 2002); „Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців” (м. Львів, 2002); „Проблеми розвитку системи соціальної роботи та неперервної освіти в Україні та зарубіжжі” (м. Чернівці, 2002); „Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики ” (Київ, 2002); „Соціально-педагогічні проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладах” (м. Ужгород, 2003); „Міжнародна співпраця у сфері освіти” (м. Ялта, 2003); „Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежом” (м. Ужгород, 2003); „Інновації у вищій освіті” (Київ, 2003); „Соціальна робота і соціальна політика: дослідження, освіта, практика (Київ, 2004); „Підготовка соціальних педагогів у вищій школі до здійснення соціального супроводу кризових категорій населення (м. Чернівці, 2004); „Соціально-правовий захист дітей, позбавлених батьківської опіки” (м. Ужгород, 2005); „Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці” (м. Івано-Франківськ, 2005); „Сім'я XXI століття” (Російська Федерація, м. Калінінград, 2004) та інших; *на 13 всеукраїнських конференціях*: „Сучасні педагогічні технології у вищій школі” (м. Вінниця, 1995); „Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні (Київ, 1996); “Сучасні педагогічні технології у вищих педагогічних закладах освіти” (м. Ніжин, 2000); на 8 Щорічній науковій конференції НаУКМА (Київ, 2002); на IX Всеукраїнських педагогічних читаннях „Василь Сухомлинський і сучасність: Батьківська педагогіка” (м. Тернопіль, 2002); „Підго-

товка соціального працівника: надбання, проблеми, перспективи” (м. Хмельницький, 2003); „Психолого-педагогічні засади професійного становлення практичного психолога і соціального педагога (м. Тернопіль, 2003); „Формування національних та загальнолюдських цінностей спеціаліста у контексті його професійної підготовки у вищому навчальному закладі” (м. Ужгород, 2004) та інших; *на міжвузівських конференціях*: „Соціально-правовий захист молоді” (м.Херсон, 2002); „Соціальна робота – ознака демократизації суспільства” (м. Хмельницький, 2004); *на методологічних семінарах* АПН України, МОН України „Теоретико-методологічні проблеми неперервної професійної освіти (Київ, 2001); „Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства” (Київ, 2003); *на 12 семінарах* Християнського дитячого фонду та Української асоціації соціальних педагогів і спеціалістів з соціальної роботи: (Київ, 1997); (Київ, 1998); (м. Одеса, 1998); (м. Тернопіль,1998); (Київ, 1999); (м. Тернопіль, 1999); (Київ, 2000); (м. Тернопіль, 2000); (Київ, 2001), (м. Хмельницький, 2003); (Київ, 2003); *під час стажування*: (Російська Федерація, Москва, Московська вища школа соціальних і економічних наук, 1999 р.), (Велика Британія, Шотландія, м. Данді, Школа соціальної роботи, 2001); *під час участі у роботі координаційної наради* українських партнерів-координаторів проекту № JEP –21007 – 2000 міжнародної програми TACIS-TEMPUS (Бельгія, м. Намюр, 2002); *під час дискусій і „круглих столів”* з працівниками центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, соціальними педагогами, студентами Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької областей та м. Києва. Про результати та висновки роботи доповідалося на засіданнях кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи та Інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка (1998–2006 рр.).

Кандидатська дисертація на тему “Удосконалення виховної діяльності учнівської комсомольської організації в шкільному колективі” була захищена у 1983 році, її матеріали у тексті докторської дисертації не використовувались.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 75 наукових працях, з яких 70 – одноосібні. Серед них: 1 монографія, 9 науково-методичних посібників, 40 статей, опублікованих у фахових науково-методичних виданнях (одноосібно), 7 навчально-методичних матеріалів, 12 – збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій, 7 – в інших виданнях. Загальний обсяг особистого доробку становить 98 друкованих аркушів.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, шести розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 454 сторінки, із них 393 сторінки основного тексту. Робота ілюстрована 10 таблицями та 10 рисунками (14 сторінок). Список використаних джерел налічує 623 найменувань, з них – 79 іноземними мовами; додатків 57 на 135 сторінках (окремим томом).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, зв'язок з науковими темами, програмами, проаналізовано загальний стан розробленості проблеми у науковій теорії та практиці, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, сформульовано основні положення концепції й гіпотезу, визначено методологічні засади, методи дослідження та етапи науково-педагогічного пошуку, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, визначено особистий внесок здобувача щодо одержаних наукових результатів дослідження, відображено їх апробацію.

У першому розділі – **„Теоретико-методологічні засади становлення і розвитку професійної підготовки соціальних педагогів”** – проаналізовано філософські засади професійної соціально-педагогічної діяльності; викладено результати вивчення й аналізу процесу становлення і розвитку професії соціального педагога в Україні; розкрито теоретичні основи професійної соціально-педагогічної діяльності, суть соціальної педагогіки як галузі наукового знання, спеціальності на пряму професійної підготовки у системі вищої освіти і навчальної дисципліни; проаналізовано стан проблеми професійної підготовки соціальних педагогів у психолого-педагогічній літературі, визначено поняттєво-термінологічний апарат дослідження.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дав змогу виявити різноманітні підходи до трактування філософських основ соціальної і соціально-педагогічної діяльності, а саме – як до системи філософських ідей про страждання людини та її життєвий світ (Є.Холостова); з позицій гуманізму, професіоналізму (А.Мудрик, Л.Нікітіна); філософії прав людини (Ш.Рамон, Р.Саррі, Б.Шапіро); філософії допомоги у контексті проблем „людини, яка потребує допомоги” і „людини, яка допомагає” (В.Курбатов, М.Фірсов), філософії нестабільності, що виникла на основі синергетики (В.Лутай, І.Пригожін) та інші.

У результаті наукового аналізу доведено, що філософією соціальної і соціально-педагогічної діяльності є цінності та ідеали, сформовані в процесі еволюційного розвитку; філософія професійної діяльності трактується як сукупність переконань, як колективна совість, які є її основою (М.Сіпорін), як її ідеологія (Є.Студьонова, М.Фірсов). З'ясовано, що філософські засади соціально-педагогічної діяльності сприяли формуванню ціннісних орієнтацій професійної соціально-педагогічної діяльності на мета-, макро-, мезо- і мікрорівнях. Це дало підставу зарубіжним і вітчизняним фахівцям як основу соціально-педагогічної діяльності виділити систему професійно-етичних цінностей і трактувати цей вид професійної діяльності як такий, що вимагає від її суб'єктів унікального поєднання професійних знань, умінь, навичок і особистісних якостей. Встановлено, що філософські концепції соціально-педагогічної діяльності впливають на визначення сфер соціуму, в які має вписатися феномен соціально-педагогічної діяльності.

Історико-педагогічний аналіз особливостей процесу становлення і розвитку практики соціально-педагогічної діяльності й підготовки відповідних фахівців дав змогу виокремити основні періоди на різних історичних етапах. *Перший* (кінець XIX – початок XX ст.) – період переходу від благодійності до оформлення професійної діяльності у галузі соціальної опіки з системою інститутів допомоги, програмами професійної підготовки; започаткування професійної підготовки гувернерів у духовних академіях й університетах; заснування кафедр, товариств, інститутів для наукової розробки проблем соціальної педагогіки. *Другий* (20-і рр. – перша половина 30-х XX ст.) – період становлення професійної соціально-педагогічної діяльності і підготовки на факультетах соціального виховання закладів педагогічної освіти (Інститути народної освіти, Вищі трирічні курси, технікуми) педагогів-колективістів, організаторів дитячих колективів, вихователів дошкільних закладів, дитячих позашкільних закладів, працівників соціально-правової охорони дитинства, бібліотек, вихователів інтернатних установ. *Третій* (друга половина 30-х рр. – початок 40-х XX ст.) – період накопичення досвіду професійної підготовки соціально-педагогічних кадрів на факультетах соціального виховання у закладах реорганізованої системи педагогічної освіти (педагогічні інститути, педагогічні технікуми і короткотермінові педагогічні курси). *Четвертий* (40-і – 50-і рр. XX ст.) – період здійснення соціальної і соціально-педагогічної діяльності у роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) і повоєнний час: допомога сиротам, вдовам, інвалідам війни, боротьба з дитячою безпритульністю; відновлення у післявоєнні роки професійної підготовки фахівців соціально-педагогічного спрямування у педагогічних інститутах, педагогічних технікумах і на короткотермінових педагогічних курсах. *П'ятий* (60-і – 80-і рр. XX ст.) – період відродження соціально-педагогічних ідей і підготовки професійних фахівців, що стали прототипом соціального педагога: організаторів позакласної і позашкільної виховної роботи; педагогів-організаторів житлово-комунальних служб, вихователів шкіл-інтернатів, інтернатних закладів, вихователів шкіл (груп) продовженого дня, старших піонервожатих, працівників позашкільних установ, гуртожитків, підліткових клубів, клубів школяра за місцем проживання. *Шостий* (90-і рр. XX ст. – теперішній час) – період визнання на загальнодержавному рівні і системного розвитку професійної соціально-педагогічної діяльності, соціальної педагогіки як галузі наукового знання і спеціальності напряму професійної підготовки у вищих навчальних закладах II–IV рівнів акредитації; розробка державного стандарту професійної підготовки соціальних педагогів; створення асоціації соціальних працівників і соціальних педагогів.

У розділі проаналізовано підходи представників різних теоретичних шкіл і практиків до трактування суті соціально-педагогічної діяльності, її мети, завдань, сфер, напрямів, змісту і категорій клієнтів. Здійснено порівняльний аналіз різних підходів до уточнення таких понять як „професійна соціально-педагогічна діяльність”, „соціальна педагогіка як галузь наукового знання”, „соціальна педагогіка як спеціальність напряму професійної підготовки”, „соціальна педагогіка як на-

вчальна дисципліна”. Розроблено модель структури соціально-педагогічної діяльності, обґрунтовано доцільність цілісного її осмислення на мікро-, мезо-, макро- і метарівнях.

Аналіз наукової літератури і дисертаційних досліджень дав можливість встановити, що в Україні з кінця ХХ ст. значно активізувався процес вивчення теорії і практики соціально-педагогічної діяльності і підготовки фахівців. Здійснені дослідження можна згрупувати за напрямками: історичні аспекти становлення і розвитку соціальної педагогіки (Г.Попович, Л.Штефан та ін.); основні моделі соціальної/соціально-педагогічної допомоги населенню у світовій практиці (В.Андрущенко, В.Бех, В.М.Лукашевич, В.Козубовський, І.Мигович та ін.); сутність соціально-педагогічної діяльності (О.Безпалько, І.Зверева, А.Капська, Л.Коваль та ін.); особливості організації соціально-педагогічної діяльності в установах різного відомчого підпорядкування з різними групами клієнтів (М.Дідик, Н.Заверіко, Г.Золотова, І.Іванова, Г.Лактіонова, І.Пінчук, С.Толстоухова, І.Трубавіна та ін.); професійну підготовку соціальних педагогів у ВНЗ (П.Гусак, Л.Міщик, С.Харченко та ін.); формування у процесі професійної підготовки у майбутніх фахівців професійно зумовлених якостей: професійно-етичної культури (О.Пономаренко), риторичних умінь (А.Первушина); особливості підготовки соціальних педагогів до роботи у різних сферах соціально-педагогічної діяльності (Л.Пундик, С.Пашенко та ін.), з різними категоріями клієнтів (І.Ковчина, М.Малькова, Ю.Мацкевич та ін.), до професійного спілкування (Г.Локарева); зарубіжний досвід професійної підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів і можливості творчого використання його прогресивних ідей (Н.Абашкіна, Л.Віннікова, Н.Гайдук, Я.Когут, І.Козубовська, Н.Микитенко, О.Пічка, Н.Собчак, В.Тименко та ін.).

Аналіз розвитку соціально-педагогічних ідей, практики соціально-педагогічної діяльності дав змогу дійти висновку, що становлення сучасної вітчизняної соціально-педагогічної практики та офіційне введення професії соціального педагога до Державного класифікатора на початку 90-х років минулого століття в Україні відбулося на основі, створеній представниками багатьох інших професій у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, спорту, органів соціального забезпечення та охорони правопорядку, різними громадськими організаціями. Це зумовило своєрідність становлення в Україні професійної соціально-педагогічної діяльності, соціальної педагогіки як галузі наукового знання і спеціальності в напрямі професійної підготовки, яка полягає в тому, що на момент свого офіційного утвердження вони мали історичні надбання, певний досвід і традиції.

У другому розділі – **„Зарубіжний досвід підготовки спеціалістів для соціальної/соціально-педагогічної сфер”** – здійснено аналіз професійної соціальної/соціально-педагогічної освіти у США, країнах Західної та центрально-східної Європи; охарактеризовано чинники, які враховуються в побудові освітніх програм; здійснено характеристику основних компонентів змісту освіти, тривалості і технологій навчання; розкрито тенденції, що притаманні соціальній/ соціально-педагогічній освіті.

Узагальнення результатів на основі аналізу дослідницьких матеріалів, документальних джерел, вивчення зарубіжного досвіду соціальної/соціально-педагогічної освіти дає підстави стверджувати, що у світовій практиці не існує єдиної моделі її здійснення і єдиної уніфікованої системи освітньо-кваліфікаційних рівнів. Встановлено, що характерними ознаками функціонування соціальної освіти у США є включення навчальних закладів з підготовки соціальних працівників до системи університетської освіти; перехід до треступеневої системи професійної підготовки соціальних працівників (ступінь бакалавра, магістра та доктора соціальної роботи); постійне зростання кількості освітніх програм з підготовки фахівців і їх якісне вдосконалення; функціонування інституту акредитації; впровадження інноваційних технологій навчання, дистанційної форми навчання та інтенсивний розвиток післядипломної освіти.

З'ясовано, що процеси професійної підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів у західноєвропейських і центрально-східноєвропейських країнах характеризуються різноманітністю не тільки в різних державах, але і в межах однієї країни: існують різні підходи до визначення рівнів освіти, побудови програм професійної підготовки, змісту освіти, тривалості і технологій навчання тощо; підготовкою кадрів займаються як державні, так і приватні заклади.

Незважаючи на відмінності, у процесі дослідження виявлено і подібні підходи до побудови базової освітньої моделі соціального працівника/соціального педагога: опора у процесі професійної підготовки на етику, ідеали, цінності соціальної/соціально-педагогічної роботи; діагностика професійної придатності претендентів, які мають бажання опанувати фах соціального працівника/соціального педагога (наявність соціального життєвого досвіду, практики соціальної взаємодії, загального рівня розвитку, нахилів, здібностей, відповідність психологічним вимогам тощо); єдність теоретичного і практичного компонентів професійної освіти (у багатьох зарубіжних країнах навчальними планами передбачено від 40 до 50% навчального часу на практичну підготовку майбутніх фахівців: практичне навчання в соціальних/соціально-педагогічних установах, робота в соціумі, участь у розробці і впровадженні різних соціальних проектів, програм тощо); побудова процесу професійного навчання у контексті неперервної освіти; спрямування акцентів у професійній підготовці на виявлення, ліквідацію і попередження чинників, що породжують людські страждання; формування у майбутніх фахівців готовності до роботи з найбільш знедоленими верствами населення; підготовка їх до роботи з особистістю і в особистісно-зорієнтованому контексті.

Встановлено такі тенденції у розвитку професійної соціальної/соціально-педагогічної освіти: міжнародна інтеграція, прагнення до уніфікації стандартів професійної освіти як на внутрішньо-державному, так і на міждержавному рівнях; створення можливостей для професійного навчання фахівців упродовж усього життя; перехід на університетський рівень професійної підготовки, зростання ролі наукових досліджень у процесі професійної підготовки і професійної діяльності; диверсифікованість напрямів, рівнів, структури навчання і професійної діяльності; секуляризація та

посилення ролі держави в управлінні та фінансуванні шкіл; встановлення партнерської взаємодії між закладами освіти й соціальними установами як базами практичного навчання і потенційними роботодавцями; зміщення у процесі професійної підготовки акцентів з кваліфікаційних вимог на формування професійних компетенцій.

У третьому розділі – **“Теоретичне обґрунтування системи неперервної освіти соціальних педагогів”** – висвітлено результати теоретико-методологічного аналізу проблеми професійної підготовки соціальних педагогів, аналізу основних чинників, які впливають на цей процес, охарактеризовано тенденції процесу становлення професії соціального педагога в сучасних умовах, визначено сфери та функції його діяльності, обґрунтовано й розроблено модель особистості соціального педагога, теоретично обґрунтовано концепцію професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти; теоретично обґрунтовано й розроблено модель системи професійної підготовки соціальних педагогів.

З’ясовано місце і роль професійної соціально-педагогічної діяльності серед інших видів фахової діяльності. Виявлено тенденцію впровадження професійної соціально-педагогічної діяльності у різні сфери життєдіяльності соціуму і становлення офіційної соціально-педагогічної інфраструктури: дошкільні, загальноосвітні заклади, позашкільні установи; вищі навчальні заклади, центри соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, культурно-дозвілєві комплекси, дитячо-юнацькі і молодіжні громадські об’єднання, центри психолого-педагогічної підтримки, реабілітації і корекції поведінки, ресурсні центри та інші. Охарактеризовано особливості здійснення і функції соціально-педагогічної діяльності на мікро-, мезо- і макрорівнях. Розроблено модель особистості соціального педагога. Обґрунтовано основні компоненти цієї моделі: мотиваційний, ціннісний, професійно зумовлені особистісні якості (особистісний), гностичний, технологічний, функціонально-рольовий, нормативно-правовий. З’ясовано, що базовим компонентом структури особистості соціального педагога, що визначає його ставлення до професії, клієнтів, професійного співтовариства, навколишнього світу, є цінності соціально-педагогічної діяльності.

У розділі обґрунтовано концепцію професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти, сформульовано дидактичні положення, що розкривають її зміст. Провідна ідея концепції професійної підготовки соціальних педагогів полягає в створенні оптимальних умов для усвідомленого професійного самовизначення, професійно-особистісного формування, розвитку суб’єктності учасників цього процесу, готовності до професійної діяльності, професійного саморозвитку і самовдосконалення.

На основі осмислення концептуальних засад професійної підготовки соціальних педагогів на методологічному, теоретичному і практичному рівнях доведено, що необхідним чинником ефективної професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти є функціонування цього процесу як педагогічної системи. Встановлено, що основними системотвірними компо-

нентами професійної підготовки соціальних педагогів в вах неперервної освіти є: цінності, мотиви, мета, зміст, технології, законодавчо-нормативна освітнього процесу і професійної діяльності, самоосвіта, пролонгований контроль, кінцевий результат (готовність до здійснення професійної діяльності, професійна компетентність і професійно зумовлені особистісні якості).

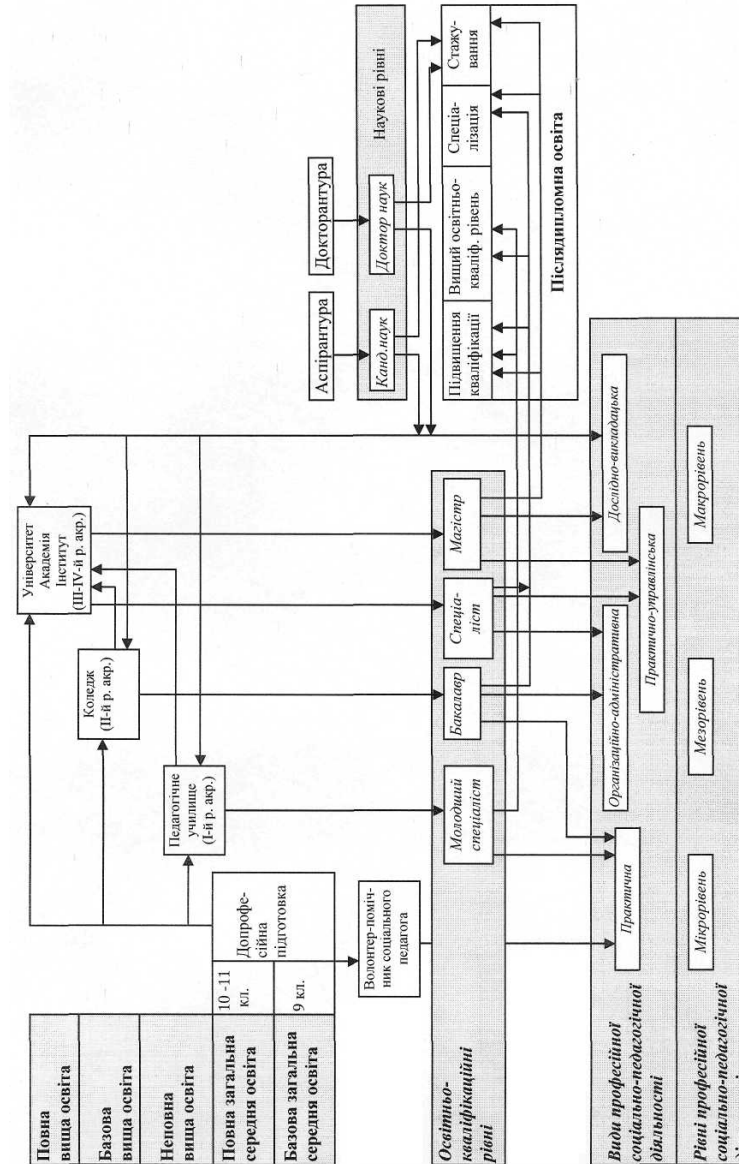

Рис. 1. Структурна модель системи професійної підготовки соціальних педагогів

Основними структурними компонентами системи професійної підготовки соціальних педагогів є: допрофесійна підготовка (актуалізація професійного самовизначення, допрофесійне навчання, професійний відбір), різнорівнева професійна підготовка у ВНЗ (освітньо-кваліфікаційні рівні – молодший спеціаліст, бакалавр, магістр) і післядипломна освіта (підвищення кваліфікації, самоосвіта, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня, перекваліфікація, оволодіння додатковими спеціалізаціями). У розділі здійснено теоретичне обґрунтування структурної моделі системи професійної підготовки соціальних педагогів (рис. 1, с. 20). З урахуванням результатів теоретичного

аналізу та вивчення сучасних і перспективних суспільних потреб установлено, що необхідною умовою успішного функціонування системи професійної підготовки соціальних педагогів є узгоджена взаємодія системотвірних і структурних компонентів.

У четвертому розділі – **“Характеристика системи професійної підготовки соціальних педагогів”** – викладено результати констатувального експерименту, розкрито етапи та методіку організації формування експерименту, проаналізовано зміст роботи на різних дослідницьких етапах, охарактеризовано особливості і тенденції допрофесійної, професійної підготовки соціальних педагогів у ВНЗ і післядипломної освіти.

Методика експериментального дослідження та його етапи були розроблені відповідно до моделі системи професійної підготовки соціальних педагогів. На основі аналізу теоретичних напрацювань (Л.Виготський, М.Гінзбург, Д.Голанд, О.Капустіна, Є.Клімов та ін.), з урахуванням результатів проведеного дослідження обґрунтовано доцільність трактування допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів як вищого етапу цілеспрямованої профорієнтаційної роботи. З’ясовано, що допрофесійна підготовка передбачає здійснення педагогічного впливу на когнітивний, мотиваційний та практичний компоненти структури особистості старшокласника з метою досягнення певного рівня осмислення професійного самовизначення і вибору професії. У процесі дослідження виявлено основні завдання, зміст допрофесійної підготовки, охарактеризовано основні форми її здійснення.

Обґрунтовано доцільність здійснення допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у загальноосвітніх закладах різних типів (профільних класах шкіл, гімназій, ліцеїв; груп, укомплектованих з учнів паралельних класів однієї чи кількох шкіл); позашкільних навчально-виховних закладах; загонах волонтерів-помічників соціальних педагогів при закладах, установах соціально-педагогічного спрямування, центрах соціальних служб сім’ї, дітей та молоді; на факультетах і відділеннях довузівської підготовки, заочних школах майбутніх соціальних педагогів при ВНЗ, відділеннях Малої академії наук, при молодіжних об’єднаннях, центрах молодіжних ініціатив та інших.

Охарактеризовано різні форми і методи здійснення допрофесійної підготовки і волонтерської соціально-педагогічної практики. Розроблено комплекс навчально-методичного забезпечення допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

У розділі обґрунтовано, що з погляду реалізації основних механізмів і динаміки професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця, формування готовності до професійної діяльності і подальшого професійного зростання найбільш важливим є етап різнорівневої професійної підготовки у ВНЗ. Встановлено, що на цьому етапі визначальним є формування у студента позитивного й усвідомленого ставлення до себе як до майбутнього професійного фахівця, професійної самоідентичності, усвідомленого сприйняття цінностей соціально-педагогічної діяльності, готовнос-

ті до професійної діяльності. З'ясовано чинники, які необхідно враховувати під час проектування технологій професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Установлено, що ефективність професійної підготовки соціальних педагогів у ВНЗ зростає за таких умов: упровадження інноваційних технологій особистісно-професійного формування особистості майбутнього фахівця (кредитно-модульного, контекстного навчання, технологій, що базуються на використанні власного досвіду студентів, інформаційних технологій, педагогічної комунікації та ін.); оптимального поєднання теоретичного і практичного компонентів професійної підготовки; залучення студентів до науково-дослідної діяльності і практики соціально-педагогічної діяльності. Практичному спрямуванню професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів сприяють: практично зорієнтовані технології процесу навчання; система неперервної практичної підготовки, яку доцільно здійснювати через різні види соціально-педагогічних практик, що проводяться протягом усього періоду навчання студентів за наскрізною програмою; виконання індивідуальних і групових пошуково-дослідних, курсових, дипломних проєктів, змістовно та організаційно пов'язаних з практикою соціально-педагогічної діяльності; залучення студентів до вирішення соціально-педагогічних проблем регіону, волонтерської роботи, до участі у розробці й реалізації проєктів і програм соціально-педагогічної підтримки різних груп населення. Розроблено програму неперервної практичної підготовки соціальних педагогів, обґрунтовано принципи її здійснення (неперервності, різноманітності моделей проведення й поступового ускладнення змісту, завдань і форм; створення можливостей для навчання студентів під час практики, вияву самостійності й ініціативи; врахування особливостей установи, закладу; готовності студентів до виконання завдань практики); з'ясовано організаційно-педагогічні умови вибору баз для проходження практики; обґрунтовано умови конструктивної співпраці ВНЗ і баз практики. Робочою групою під керівництвом автора розроблено пакет навчально-методичних документів з кожного виду практики.

Виявлено залежність результативності практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів від рівня готовності бази практики до роботи із студентами; важливість підготовки супервізорів із числа соціальних педагогів для роботи із студентами. У процесі дослідження розроблено й впроваджено програму семінару з підготовки супервізорів.

У розділі обґрунтовано чинники, що зумовлюють актуальність післядипломної освіти соціальних педагогів: інтенсивне розширення функцій, змісту професійної соціально-педагогічної діяльності; різноманітність системи професійної підготовки соціальних педагогів; розширення поля й впровадження інновацій в практику соціально-педагогічної діяльності; вдосконалення нормативно-правової бази соціально-педагогічної діяльності; неупровадження професійними кадрами соціально-педагогічних закладів і установ тощо.

З'ясовано основні вектори руху соціального педагога в освітньому просторі післядипломної освіти: вектор руху „вперед” – вдосконалення професійної кваліфікації (горизонтальна складова);

вектор руху „вгору” – підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня (вертикальна складова); вектор руху „паралельно” (Ю.Галагузова) – одночасне навчання за двома спеціальностями і вектор руху “від прямої” (І.Зязюн) – оволодіння додатковими спеціалізаціями з метою розширення поля професійної діяльності і виконуваних функцій.

Проаналізовано стан післядипломної освіти соціальних педагогів; розкрито досвід реалізації програм післядипломної освіти соціальних педагогів Української асоціації соціальних педагогів і спеціалістів з соціальної роботи, Державної соціальної служби для сім’ї, дітей та молоді і його регіональних відділень, також Християнського дитячого фонду.

На основі аналізу законодавчих нормативних освітніх документів, наукового доробку з проблеми (Ю.Галагузова, Р.Куличенко, Л.Міщик та ін.) і результатів здійсненого дослідження обґрунтовано доцільність запровадження багатоваріантної моделі післядипломної освіти соціальних педагогів, яка передбачає впровадження різних програм за рівнями, тривалістю, напрямками, формами здійснення на основі врахування запитів, рівня підготовки, потреб і побажань соціальних педагогів і їх клієнтів; можливостей вільного їх вибору і в умовах вільної конкуренції. Організаторами і виконавцями програм післядипломної освіти мають виступати професійні асоціації соціальних працівників і соціальних педагогів, ВНЗ, інститути післядипломної освіти, центри соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, ресурсні центри, міжвідомчі центри професійної перепідготовки і підвищення кваліфікації, служби зайнятості. Визначено принципи післядипломного навчання (оптимальне задоволення запитів і потреб споживачів освітніх і соціально-педагогічних послуг; залучення учасників післядипломного навчання до розробки проектів і програм післядипломної освіти; опора на інноваційні технології освітньої діяльності; врахування відомчих і регіональних особливостей соціально-педагогічної діяльності).

Вивчення наукових підходів до професійної підготовки соціальних педагогів, обґрунтованих Ю.Галагузовою, Р.Куличенко, Л.Міщик, а також результати нашого дослідження дали змогу обґрунтувати й апробувати на практиці ідею пролонгованої, поетапної діагностики професійної придатності соціальних педагогів.

У п’ятому розділі – **“Результати дослідно-експериментальної роботи”** – розкрито етапи та методику організації педагогічного експерименту, проаналізовано методику визначення ефективності професійної підготовки соціальних педагогів на різних рівнях її здійснення, висвітлено результати констатувального і формувального експериментів, наведено педагогічні рекомендації щодо організації і здійснення професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти.

Мета формувального експерименту полягала в перевірці ефективності системи професійної підготовки соціальних педагогів. У процесі дослідження з’ясовано якісні характеристики функціонування цього процесу, складність перебігу якого зумовлюється особливістю предмета дослід-

дження. У процесі формувального експерименту апробувалися різні форми допрофесійної підготовки старшокласників (на базі Славутського спеціалізованого ліцею-інтернату Хмельницької області, Добриводівського ліцею імені О.Смакули Збаразького району Тернопільської області, факультету довузівської підготовки, заочної школи майбутнього соціального педагога при Тернопільському національному педагогічному університеті імені В.Гнатюка та Чернівецькому національному університеті імені Ю.Федьковича, школи волонтерів при Тернопільському обласному центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді).

У дослідженні обґрунтовано твердження, що інтегративним показником результативності процесу допрофесійної підготовки старшокласників є рівень сформованості готовності до усвідомленого вибору професії. У структурі готовності до професійного самовизначення виокремлено мотиваційний, когнітивний і діяльнісно-практичний компоненти. На основі запропонованих критеріїв визначалися рівні готовності, які відображали якісну та кількісну характеристики такого особистісного новоутворення. Готовність до усвідомленого вибору професії диференціювалася за чотирма рівнями – високим, достатнім, середнім та низьким, – що давало можливість побачити динаміку розвитку готовності до вибору професії.

Аналіз результатів контрольного зрізу в ЕГ свідчить про позитивну динаміку кількості старшокласників, які виявили високий (з 15,7% до 35,3%) і достатній (з 17,6% до 39,2 %) рівні готовності до професійного самовизначення. У КГ ця динаміка була значно нижчою: відповідно з 13,4% до 15% (високий рівень) і з 17,5% до 26,7% (достатній рівень).

Таблиця 1

Динаміка розвитку готовності старшокласників до професійного самовизначення (за даними формувального експерименту)

Група, яка досліджується	Рівень готовності	Діагностичний зріз		Контрольний зріз	
		абс.	%	абс.	%
Контрольна група (КГ), 120 осіб	Високий	16	13,4	18	15
	Достатній	21	17,5	32	26,7
	Середній	36	30	39	32,5
	Низький	47	39,1	31	25,8
Експериментальна група (ЕГ), 102 особи	Високий	16	15,7	36	35,3
	Достатній	18	17,6	40	39,2
	Середній	38	37,3	23	22,5
	Низький	30	29,4	3	2,9

Формувальний експеримент щодо впровадження технологій професійно-особистісного формування майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ проводився в Чортківському обласному педагогічному училищі імені О.Барвінського (спеціальність „соціальний педагог”, освітньо-кваліфікаційний рівень молодший спеціаліст; група студентів набору 2000–2001 навчального року); педагогічному коледжі при Львівському національному університеті імені І.Франка (спеціальність „соціальний

педагог”, освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр; група студентів набору 2000–2001 навчального року); Тернопільському національному педагогічному університеті імені В.Гнатюка і Чернівецькому національному університеті імені Ю.Федьковича (спеціальність „соціальний педагог”, освітньо-кваліфікаційні рівні бакалавр, спеціаліст, магістр; групи студентів набору 1998–1999, 1999–2000 навчального року). Загальна кількість студентів, які брали участь у цій частині формувального експерименту, становила – 256 осіб; також були задіяні 42 викладачі ВНЗ і 175 соціальних педагогів.

На цьому етапі формувального експерименту здійснювалася перевірка ефективності технологій кредитно-модульного, контекстного навчання, педагогічної комунікації, а також технологій, що базуються на використанні власного досвіду студентів та інформаційних технологій. Особлива увага була приділена поєднанню теоретичного і практичного компонентів навчання, впровадженню системи неперервної соціально-педагогічної практики і залученню студентів до соціально-педагогічної діяльності.

Інтегративним показником результативності професійної підготовки студентів у ВНЗ є рівень сформованості у них готовності до професійної соціально-педагогічної діяльності (ПСПД), яка трактується як складне особистісне утворення, що визначається цінностями соціально-педагогічної діяльності; психологічним станом; системною сукупністю професійних знань, умінь і навичок, необхідних для кваліфікованого виконання професійних функцій; сформованістю професійно зумовлених особистісних якостей. Обґрунтовано, що основними компонентами готовності до ПСПД є: *мотиваційний* (професійні установки, інтереси, здатність займатися соціально-педагогічною діяльністю, професійна спрямованість); *ціннісний* (визнання і дотримання цінностей соціально-педагогічної діяльності); *когнітивний* (загальний рівень розвитку, володіння знаннями з теорії і практики соціально-педагогічної діяльності, особливостей її здійснення на макро-, мезо- і мікрорівнях); *професійно-особистісний* (професійно зумовлені особистісні якості, поведінка, що базується на професійній етиці, цінностях соціально-педагогічної діяльності); *діяльнісно-практичний* (володіння технологіями, необхідними для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності) та *аналітичний* (здатність до саморефлексії, адекватної самооцінки, критичного аналізу). На основі якісної та кількісної характеристик зазначеного особистісного новоутворення готовність до ПСПД диференціювалася за чотирма рівнями – високим, достатнім, середнім та низьким.

Проміжний і контрольний зрізи проводилися за методикою і показниками, які були ідентичними відповідному рівню освітньо-професійної програми підготовки фахівця (але за тими ж суттєвими характеристиками і діагностичними ознаками стану готовності до професійної діяльності). Результати проміжних і контрольних зрізів дали змогу виявити динаміку в рівнях готовності до ПСПД у студентів експериментальних і контрольних груп. Особливістю даного дослідження є те,

що показником результативності дослідно-експериментальної роботи не може слугувати показник “приросту” між початковим і кінцевим зрізами у певній групі (контрольній чи експериментальній), а різниця “приростів” за кінцевими зрізами контрольної та експериментальних груп респондентів.

Аналіз результатів проміжних і контрольних зрізів свідчить про позитивну динаміку досліджуваного процесу. Так, у ЕГ освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст (табл. 2) чисельність студентів, які проявили високий рівень готовності до майбутньої професійної діяльності зростає з 9,4 % на другому курсі навчання до 38,2% і достатній з 28,3 % до 37,3%. У контрольних групах дана динаміка була значно нижчою: відповідно з 9,8% до 25,3% (високий рівень) і з 20,6 % до 30,3% (достатній рівень). У експериментальних групах студентів з низьким рівнем готовності було всього 1,0 %, в той час як у контрольних групах таких випускників виявилось 6,0 %. Випускників експериментальної групи характеризує активний і цілеспрямований характер готовності до обраної професії; чітко сформовані професійні наміри і інтереси; високий рівень сформованості професійно зумовлених особистісних якостей; адекватна оцінка досягнутих результатів; перспективне бачення майбутньої професійної діяльності; готовність до самовдосконалення.

Таблиця 2

Динаміка рівня сформованості готовності до професійної соціально-педагогічної діяльності у студентів контрольних і експериментальних груп (освітньо-кваліфікаційний рівень “спеціаліст”)

Група, яка досліджується	Рівні готовності	Курс II	Курс III	Курс IV	Курс V				
		абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Кон-трольна група (КГ)	Високий	10	9,8	14	13,9	16	15,8	25	25,3
	Достатній	21	20,6	20	19,8	25	24,8	30	30,3
	Середній	41	40,2	41	40,6	40	39,6	38	38,4
	Низький	30	29,4	26	25,7	20	19,8	6	6,0
К-сть респондентів		102	100	101	100	101	100	99	100
Експериментальна група (ЕГ)	Високий	10	9,4	16	15,1	26	25,2	39	38,2
	Достатній	30	28,3	29	27,4	36	35,0	38	37,3
	Середній	35	33,0	39	36,7	30	20,1	24	23,5
	Низький	31	29,3	22	20,8	11	10,7	1	1,0
К-сть респондентів		106	100	106	100	103	100	102	100

Порівняльний аналіз експериментальних даних щодо динаміки рівня сформованості готовності до професійної соціально-педагогічної діяльності у студентів контрольних і експериментальних груп (освітньо-кваліфікаційний рівень „молодший спеціаліст”) дав змогу виявити подібну тенденцію.

У шостому розділі – „Прогностичне обґрунтування розвитку системи професійної освіти соціальних педагогів в Україні ”– викладено результати дослідження за такими напрямками: ін-

теграція як провідна тенденція міжнародного розвитку соціальної освіти і соціальної роботи у ХХІ столітті, перспективи розвитку соціально-педагогічної діяльності, прогностична модель розвитку системи соціально-педагогічної освіти в Україні.

Проаналізовано діяльність міжнародних організацій, які є генераторами інтеграційних процесів у сфері соціальної і соціально-педагогічної діяльності та освіти: ООН, ЮНЕСКО, МОП, Європейського Союзу, Ради Європи, Європейського фонду освіти, Міжнародної ради соціального забезпечення, Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, Міжнародної федерації соціальних працівників, Дитячого Фонду ООН, Християнського дитячого фонду та інших.

На основі вивчення досліджень, виявлених документів і матеріалів з'ясовано, що основними чинниками інтеграційних процесів у сфері соціальної/соціально-педагогічної освіти на міждержавному рівні є: подібність соціальних і соціально-педагогічних проблем, які доводиться вирішувати фахівцям у різних країнах; необхідність забезпечення конкурентоспроможності фахівців; прагнення розробити міждержавні кваліфікаційні стандарти і створити сприятливе середовище для порівняння кваліфікаційних рівнів фахівців різних країн; розширення можливостей оволодіння професійними кваліфікаціями і розвитку компетенцій, обміну досвідом роботи через участь у спільних проектах, конференціях, симпозіумах, стажуваннях, обмінах студентами і викладачами.

У розділі проаналізовано взаємовплив соціальної політики, практики соціально-педагогічної діяльності і професійної підготовки соціальних педагогів. Охарактеризовано сфери життєдіяльності соціуму, які потребують впровадження професійної соціально-педагогічної діяльності: дошкільні, загальноосвітні заклади, заклади позашкільної освіти; громади (за місцем проживання, релігійні, сільські, мігрантів); дитячі, юнацькі молодіжні об'єднання, медичні установи, заклади соціального захисту, соціально-педагогічної опіки, посередництва, корекції поведінки і категорії громадян (діти, молодь, з особливими потребами, малозабезпечені, безробітні, так званого „третього віку” та ін.).

З'ясовано, що розвиток соціально-педагогічної освіти в Україні має ґрунтуватися на пошуку оптимальної відповідності між традиціями вітчизняної вищої школи і новими тенденціями, притаманними світовій практиці соціальної /соціально-педагогічної освіти, а саме: органічний взаємозв'язок з соціально-економічним і соціально-політичним розвитком країни і перспективами розвитку соціальної і соціально-педагогічної сфер; орієнтованість змісту та організаційних форм професійної освіти на зв'язок теорії з практикою соціальної/соціально-педагогічної роботи та інноваційні тенденції в практичній сфері; врахування історичних надбань, особливостей країни та регіонально-етнічної орієнтації; запровадження у ВНЗ сучасних інформаційних технологій, широке використання системи Internet й інтенсивний розвиток дистанційної форми навчання; системна співпраця ВНЗ країни з провідними зарубіжними університетами, школами соціальної роботи, що сприятиме формуванню освітніх комплексів і включенню їх до Міжнародної асоціації університе-

тів, шкіл соціальної роботи і соціальної педагогіки; оновлення процесу професійної підготовки соціальних педагогів у ВНЗ України відповідно до вимог світових стандартів. Цьому сприятиме перехід ВНЗ України в режим дослідно-експериментальної роботи з впровадження кредитно-модульної системи, нових освітніх технологій і структур управління.

Обґрунтовано доцільність внесення змін і доповнень до переліку основних напрямів спеціалізації соціального педагога і запровадження таких спеціалізацій: соціальний педагог по роботі з громадою; соціальний педагог сімейного профілю; соціальний педагог-дефектолог; соціальний педагог-геронтолог; соціально-педагогічний супровід людей з особливими потребами; соціальний педагог освітньо-виховних закладів; соціальний педагог-конфліктолог; соціально-педагогічний менеджмент; соціальний педагог-консультант; соціальний педагог дитячого медичного закладу; соціально-педагогічний супровід людей з обмеженими функціональними можливостями.

У розділі викладено положення, що характеризують основні напрями оптимізації професійної підготовки соціальних педагогів на рівні держави, зокрема: забезпечення державної підтримки соціально-педагогічної освіти, що передбачає законодавчо-нормативне забезпечення професійної діяльності; формування концептуальних засад розвитку теорії і практики соціально-педагогічної діяльності; забезпечення наукового супроводу створення і функціонування соціальних і соціально-педагогічних служб для різних категорій населення; створення всеукраїнського центру системних соціально-педагогічних досліджень, який інтегрував би наукові пошуки і здобутки установ і закладів соціально-педагогічного спрямування різних міністерств і відомств; створення координаційної ради з питань соціально-педагогічної освіти з метою розробки й апробації стандартів професійної освіти, адекватних національній освітній моделі з урахуванням світових стандартів професійних кваліфікацій, а також координації системи професійної підготовки соціальних педагогів на основі врахування результатів моніторингу потреб ринку праці, споживачів освітніх і соціально-педагогічних послуг.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічний аналіз проблеми професійної підготовки соціальних педагогів дав можливість встановити, що в умовах правового становлення поля професійної соціально-педагогічної діяльності, інтенсивного його розширення, проблема підготовки професійних соціальних педагогів набуває особливої актуальності. Її розв'язання пов'язане з пошуком нової парадигми розвитку неперервної освіти – освіти упродовж усього життя, із завданнями модернізації неперервної освіти, впровадженням інноваційних технологій, застосування яких має сприяти усвідомленому професійному самовизначенню, формуванню готовності до професійної соціально-педагогічної діяльності та професійно зумовлених особистісних якостей фахівців.

На основі узагальнення результатів дослідження зроблено такі висновки.

1. Здійснений аналіз стану дослідженості проблеми професійної підготовки соціальних педагогів у педагогічній теорії свідчить про значне зростання уваги до вивчення її психолого-педагогічних аспектів упродовж останніх п'ятнадцяти років. Дослідниками обґрунтовано суть соціально-педагогічної діяльності, її основні напрями, зміст, особливості здійснення в установах різного відомчого підпорядкування; охарактеризовано особистість соціального педагога та особливості процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ, виявлено специфіку їхньої підготовки до роботи в різних сферах соціально-педагогічної діяльності та з різними категоріями клієнтів; виявлено можливості творчого використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів.

Узагальнення результатів вивчення сучасного стану професійної підготовки соціальних педагогів свідчить, що теоретичні напрацювання недостатньо використовуються для подолання суперечностей між постійно зростаючими вимогами суспільства до рівня професійної компетентності соціальних педагогів і реальним рівнем їх професійної підготовленості; між сферами професійної діяльності соціальних педагогів та визначеним напрямом їх професійної освіти; між потребою суспільства в підвищенні престижу суб'єктів соціально-педагогічної діяльності і їх недостатньою професійною компетентністю; між постійним розширенням сфер, функцій, запровадженням інноваційних технологій професійної соціально-педагогічної діяльності і відсутністю системної післядипломної освіти та підвищення кваліфікації; між реальними можливостями навчальних закладів і новими освітніми потребами суб'єктів навчального процесу, споживачів освітніх послуг.

2. У результаті історико-педагогічного аналізу встановлено, що на рубежі ХХ–ХХІ століть в Україні склалась унікальна ситуація інтенсивного паралельного розвитку практики професійної соціально-педагогічної діяльності, соціальної педагогіки як галузі наукового знання, спеціальності в напрямках вищої педагогічної освіти і навчальної дисципліни. Виявлено й охарактеризовано основні етапи становлення і розвитку професійної соціально-педагогічної діяльності. З'ясовано, що становлення сучасної професійної соціально-педагогічної діяльності відбувається на основі досвіду, нагромадженого представниками багатьох професій з освіти, культури, охорони здоров'я, спорту, соціального забезпечення та охорони правопорядку, що зумовило своєрідність, міждисциплінарність цього процесу.

Суть професійної соціально-педагогічної діяльності зумовлюється загальнолюдськими цінностями. Вона спрямована на активізацію соціокультурних і соціально-педагогічних функцій суспільства, сім'ї, громади, окремої людини. Покликання соціального педагога – створювати систему соціально-педагогічного сприяння реалізації життєвих потреб і можливостей кожної людини, поліпшення якості її життя. З'ясовано, що в сучасних умовах спостерігається тенденція до розширення поля професійної соціально-педагогічної діяльності й кола клієнтів. Обґрунтовано модель особистості соціального педагога; встановлено базові компоненти структури особистості

соціального педагога, зокрема: мотиваційний, ціннісний, професійно-особистісний, гностичний, нормативно-правовий, технологічний і функціонально-рольовий.

3. Вивчення зарубіжного досвіду підготовки фахівців для соціальної сфери дало змогу встановити, що у світовій практиці не створено універсальної моделі соціальної/соціально-педагогічної освіти і підходу до визначення освітньо-кваліфікаційних рівнів, змісту освіти, побудови програм, структури, технологій організації навчального процесу. З'ясовано, що загальними підходами, на яких базуються освітні моделі США, країн Західної Європи та багатьох інших країн світу є: етика, ідеали, цінності соціальної/соціально-педагогічної роботи, відданість своїй справі, служіння людям; наявність певної системи вимог до претендентів, що мають намір навчатися соціальної роботи; єдність теоретичного компоненту освіти з практикою соціальної/соціально-педагогічної роботи; прагнення будувати процес професійного навчання у контексті неперервної освіти; орієнтація на підготовку фахівців до професійної діяльності на основі особистісно орієнтованого підходу.

До прогресивних ідей зарубіжного досвіду нами віднесено: побудову процесу професійної підготовки соціальних педагогів на основі цінностей соціальної/соціально-педагогічної діяльності і неперервної освіти; удосконалення змісту професійної підготовки з урахуванням вимог світових стандартів; зміщення у професійній підготовці акцентів з кваліфікаційних характеристик на формування професійних компетенцій; використання інноваційних технологій та інтерактивних методів навчання; встановлення партнерської взаємодії між закладами освіти й соціальними установами як базами практичного навчання і потенційними роботодавцями; запровадження інтердисциплінарних спеціалізацій; посилення уваги до проблем прав людини та поліпшення якості її життя; навчання супервізорів – керівників практики.

4. Осмислення концептуальних засад професійної підготовки соціальних педагогів на методологічному, теоретичному і практичному рівнях, дало змогу обґрунтувати положення про те, що професійну підготовку соціальних педагогів доцільно розглядати в контексті неперервної освіти, яка є компонентом цілісної системи освіти України, проте через особливості, притаманні професійній соціально-педагогічній діяльності (особливості становлення і розвитку професійної соціально-педагогічної діяльності, цінності, мета, завдання, функції, напрями, технології здійснення), система професійної підготовки соціальних педагогів має власну інфраструктуру і розвивається відповідно до власних цілей і закономірностей. Її ефективне функціонування потребує врахування особливостей соціально-педагогічної діяльності в Україні, має базуватися на цінностях професійної соціально-педагогічної діяльності, інноваційних технологіях професійної підготовки з урахуванням вітчизняного і міжнародного досвіду, інтеграційних процесів, мати прогностичний характер.

5. Професійна підготовка соціальних педагогів в умовах неперервної освіти розглядається нами як системний, багатовимірний феномен, що має цілісний і неперервний характер й охоплює такі

підсистеми: допрофесійну підготовку (актуалізація професійного самовизначення, допрофесійне навчання, професійний відбір), різномірівне професійно-педагогічне навчання у ВНЗ (освітньо-кваліфікаційні рівні – молодший спеціаліст, бакалавр, магістр), післядипломну освіту (підвищення кваліфікації, самоосвіта, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня, перекваліфікація, оволодіння додатковими спеціалізаціями).

Система професійної підготовки соціальних педагогів передбачає єдність, взаємозумовленість, неперервність і наступність функціонування системовірних (ціннісний, змістовий, функціональний, технологічний, професійно-особистісний, нормативно-правовий, діяльнісний, діагностично-корекційний) і структурних (допрофесійний, різномірівневий професійний і післядипломний) компонентів, що є необхідною умовою професійно-особистісного формування фахівця, доповнення і поглиблення професійної підготовки, забезпечення можливості навчання упродовж усього життя, переходу фахівця на новий, вищий рівень професійної компетентності, варіативності і можливості інтенсифікації цих переходів.

6. Відповідно до авторської методики на кожному етапі формувального експерименту розроблялися й перевірялися технології допрофесійної, професійної підготовки і післядипломної освіти соціальних педагогів. Обґрунтовано доцільність здійснення поліваріантного підходу до організації допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів: у загальноосвітніх закладах, позашкільних навчально-виховних закладах; загонах волонтерів-помічників соціальних педагогів при закладах, установах соціально-педагогічного спрямування, центрах соціальних служб сім'ї і молоді; на факультетах і відділеннях довузівської підготовки, заочних школах майбутніх соціальних педагогів при ВНЗ, відділеннях Малої академії наук, при молодіжних об'єднаннях, центрах молодіжних ініціатив та форм і методів її проведення.

Обґрунтовано доцільність багатоваріантних підходів до подальшого розвитку післядипломної освіти соціальних педагогів, що передбачає застосування програм різних за рівнями, тривалістю, напрямками, формами здійснення.

Доведено ефективність упровадження в практику ВНЗ технологій особистісно-професійного формування майбутнього фахівця: інформаційних, контекстного навчання, педагогічної комунікації, кредитно-модульного навчання, технологій, що базуються на використанні власного досвіду студентів та ін.; оптимального поєднання теоретичного і практичного компонентів професійної підготовки; залучення студентів до науково-дослідної і практичної соціально-педагогічної діяльності.

7. З'ясовано, що інтегративним показником результативності процесу допрофесійної підготовки старшокласників є рівень сформованості у них готовності до усвідомленого професійного самовизначення, у структурі якого виокремлено мотиваційний, когнітивний і діяльно-практичний компоненти. На основі розроблених критеріїв визначалися рівні готовності (високий,

достатній, середній та низький), що відображали кількісну та якісну характеристики цього новоутворення.

Інтегративний показник результативності процесу професійної підготовки студентів у ВНЗ (рівень сформованості готовності до професійної діяльності) у дослідженні трактується як складне особистісне утворення, що визначається цінностями соціально-педагогічної діяльності, психологічною готовністю до виконання професійних обов'язків; системною сукупністю професійних знань, умінь і навичок, необхідних для кваліфікованого виконання професійних функцій; сформованістю професійно зумовлених особистісних якостей. У дослідженні визначено такі основні компоненти готовності: мотиваційний, ціннісний, когнітивний, професійно-особистісний, діяльнісно-практичний, аналітичний. На основі кількісної та якісної характеристики цього особистісного новоутворення готовність до професійної діяльності соціального педагога диференційовано за чотири рівнями – високий, достатній, середній та низький.

8. З'ясовано, що розвиток соціально-педагогічної освіти в Україні має ґрунтуватися на пошуку оптимальної відповідності між традиціями вітчизняної вищої школи і новими тенденціями, притаманними світовій практиці соціальної/соціально-педагогічної освіти, а саме: органічного взаємозв'язку з соціально-економічним і соціально-політичним розвитком країни і перспективами розвитку соціальної і соціально-педагогічної сфер; орієнтованість змісту та організаційних форм професійної освіти на зв'язок теорії з практикою соціальної/соціально-педагогічної роботи та інноваційні тенденції в практичній сфері; врахування історичних надбань, особливостей країни та регіональних відмінностей; запровадження у ВНЗ кредитно-модульної системи, сучасних освітніх та інформаційних технологій, структур управління; широке включення в систему Internet й інтенсивний розвиток дистанційної форми навчання; інтеграція ВНЗ країни з провідними зарубіжними університетами, школами соціальної роботи, що сприятиме створенню освітніх комплексів і приєднанню їх до Міжнародної асоціації університетів, шкіл соціальної роботи і соціальної педагогіки; оновлення процесу професійної підготовки соціальних педагогів у ВНЗ України відповідно до вимог світових стандартів.

9. Розроблено навчально-методичний комплекс, що охоплює авторські програми, навчальні, навчально-методичні і методичні посібники, спрямовані на професійну підготовку соціальних педагогів і цілеспрямоване формування професійно зумовлених особистісних якостей соціального педагога. Зокрема, розроблено й апробовано експериментальну освітньо-кваліфікаційну характеристику та освітньо-професійну програму професійної підготовки соціальних педагогів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, спеціаліст і магістр; на основі матеріалів дослідження розроблено програму „Школи волонтерів – помічників соціальних педагогів”, „Заочної школи юного соціального педагога”, навчальний план факультету довузівської підготовки із спеціальності „Соціальна педагогіка”, програму курсу „Соціальна педагогіка” і факультативного курсу „Основи профе-

сійного самовизначення” для учнів старших класів, програму курсу „Загальна педагогіка”, програму і посібник спецкурсу „Зарубіжний досвід професійної підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів” для студентів ВНЗ спеціальності „Соціальна педагогіка”, програму курсів підвищення кваліфікації „Актуальні питання соціальної/соціально-педагогічної діяльності” для соціальних педагогів і соціальних працівників у системі післядипломної освіти.

Результати дослідження підтвердили висунуту гіпотезу, досягнуто мету, розв’язано всі визначені завдання. Зафіксовано та емпіричними фактами підтверджено високу ефективність розробленої нами моделі системи неперервної освіти соціальних педагогів.

Теоретичні й методичні результати дисертаційного дослідження доцільно покласти в основу розробки програми неперервної професійної освіти соціальних педагогів відповідно до міжнародних стандартів якості і компетенцій і комплексу матеріалів її навчально-методичного супроводу.

До подальших напрямів досліджень вважаємо за доцільне віднести: соціально-педагогічний потенціал навколишнього середовища і можливостей залучення фахівців споріднених спеціальностей до соціально-педагогічної діяльності; теоретико-методологічне і дидактичне обґрунтування особливостей професійної підготовки і діяльності фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів; концептуальні засади підготовки соціальних педагогів на основі запровадження міждисциплінарних спеціалізацій, інноваційних підходів до реалізації просвітницьких програм соціально-педагогічного спрямування для волонтерів і фахівців споріднених спеціальностей; психолого-педагогічні та організаційно-методичні засади здійснення моніторингу потреб та аналізу результативності професійної діяльності соціальних педагогів.

Список праць, опублікованих за темою дисертації

Монографії, навчальні та методичні посібники

1. Поліщук В.А. Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: Монографія / В.А.Поліщук. – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В.Гнатюка, 2006. – 424 с. (26,5 др. арк.).
2. Поліщук В.А. Психолого-педагогічні основи соціальної роботи // Соціальна робота в Україні: теорія та практика: Посібник для підвищення кваліфікації працівників центрів соціальних служб для молоді. У 2-х ч. /За заг. ред. А.Я.Ходорчук. - К.: УДССМ, 2001. – Ч.1. – С. 14 - 20.
3. Поліщук В.А. Психолого-педагогічний факультет педуніверситету як центр здійснення соціальної освіти в регіоні // Соціальна робота в Україні: теорія та практика: Посібник для підвищення кваліфікації працівників центрів соціальних служб для молоді / За заг. ред. А.Я. Ходорчук. – К.: ДЦССМ, 2002. – Ч. 3. – С. 90-104.
4. Поліщук В.А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 178 с.

5. Поліщук В.А. Психологічні особливості соціально-педагогічної діяльності // Соціальна робота в Україні: теорія та практика: посібник для підвищення кваліфікації практичних психологів центрів соціальних служб для молоді / За ред. А.Я.Ходорчук. — К.: ДЦССМ, 2003. — Ч. 5. — С. 82-89.

6. Поліщук В.А. Сфери діяльності та функції соціального працівника // Соціальна робота в Україні: Навчальний посібник / За заг. ред.: І.Д.Звереві, Г.М.Лактіонової. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — С. 217-234.

7. Поліщук В.А. Соціально-педагогічна робота з дітьми, які зазнали сімейного насилля // Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. А.Й.Капської. — К.: ДЦССМ, 2004. — С. 116-153.

8. Поліщук В.А. Соціально-педагогічні заходи протидії вживанню наркогенних засобів молоддю // Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. А.Й.Капської. — К.: ДЦССМ, 2004. — С.252-258.

9. Янкович О.І., Поліщук В.А. Історія соціальної педагогіки / соціальної роботи: Навчально-методичний посібник. Рекомендовано МОН України. — Тернопіль: ТНПУ, 2004. — 394 с.

10. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. проф. А.Й.Капської. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 352 с. (авт.: С. 113-149; 244-266).

Статті у наукових фахових виданнях

11. Поліщук В.А. Досвід підготовки фахівців соціальної роботи за рубежом // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія: Педагогіка. — 1999. — № 6. — С.109-114.

12. Поліщук В.А. Підготовка фахівців із соціальної роботи: Тернопільський державний педагогічний університет // Соціальна політика і соціальна робота. — 1999. — № 1. — С. 49-55.

13. Поліщук В.А. ФРН: післядипломна освіта й атестація педагогічних кадрів // Освіта і управління. — 1999. — Т. 3. — С. 207-212.

14. Поліщук В.А. Практична підготовка спеціалістів із соціальної роботи в університетах Великобританії // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія: Педагогіка. — 2000. — № 3. — С. 68-74.

15. Поліщук В.А. Системний підхід до соціальної роботи / Україна у XXI столітті: перспективи розвитку гуманітарних наук і освіти // Вісник Дніпропетровського національного ун-ту. Серія: Педагогіка і психологія. — 2000. — Вип. 6. — С. 148-157.

16. Поліщук В.А. Професійна підготовка соціальних педагогів // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. — К.: Педагогічна преса, 2000. — Ч. 2. — С. 67-74.

17. Поліщук В.А. Післядипломне навчання соціальних педагогів: погляд на проблему // Вісник Прикарпатського ун-ту ім. В.Стефаника. Педагогіка. — 2000. — Вип. 3 — С. 37-46.

18. Поліщук В.А. Соціальний педагог у сфері професійної діяльності // Вісник Луганського державного педагогічного ун-ту ім. Т.Шевченка. – 2001. – № 1. – С. 153-161.

19. Поліщук В.А. Впровадження інноваційних технологій навчання у процесі вивчення курсу „Теорія і практика соціальної роботи” // Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного ун-ту ім. М.Драгоманова. – 2001. – Т. ХХІУ. – С. 78-87.

20. Поліщук В.А. Тенденція розвитку соціальної освіти в Україні // Теоретичні питання освіти та виховання: Збірник наукових праць Київського державного лінгвістичного ун-ту. – 2001. – Вип. 16. – С. 131-135.

21. Поліщук В.А. Соціально-педагогічна діяльність в Україні в контексті зарубіжного досвіду // Проблеми педагогічних технологій: Збірник наукових праць Волинського державного ун-ту ім. Л.Українки. – 2001. – Вип. 2 – С. 113-121.

22. Поліщук В.А. Концептуальні моделі післядипломного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М.Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2001. – Вип.4. – С. 32-40.

23. Поліщук В.А. Післядипломне навчання соціальних педагогів у контексті зарубіжного досвіду // Соціалізація особистості: Збірник наукових праць Національного педагогічного ун-ту ім. М.Драгоманова. Педагогічні науки. – 2001. – № ХІІІ. – С. 81-91.

24. Поліщук В.А. Соціально-педагогічна діяльність у ФРН: аналіз досвіду // Психолого-педагогічні проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців сфери туризму в умовах неперервної освіти: Наукові записки Київського інституту туризму, економіки і права. – 2001. – Т. 1. – С. 83-89.

25. Поліщук В.А. Підготовка соціальних працівників і соціальних педагогів у постсоціалістичних країнах // Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2001. – Вип. 4 – С. 111-117.

26. Поліщук В.А. Соціально-педагогічна діяльність у контексті цінностей українського народу // Науковий вісник Чернівецького національного ун-ту ім. Ю.Федьковича: Збірник наукових праць. Педагогіка та психологія. – 2001. – Вип. 122. – С. 113-120.

27. Поліщук В.А. Місце неперервної практики в цілісній системі підготовки соціальних педагогів // Вісник Львівського національного ун-ту ім. І.Франка. Серія педагогічна. – 2001. – Вип. 15, ч. 1. – С. 116-125.

28. Поліщук В.А. Пошуки інноваційних технологій підготовки соціальних педагогів // Вісник Луганського державного педагогічного ун-ту ім. Т.Шевченка. – 2001. – № 9 (41). – С.159-167.

29. Поліщук В.А. Використання навчальних ігор у процесі підготовки соціальних педагогів // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Збірник наукових праць / Редкол.: Т.І.Сущенко (від. ред.) та ін. – Київ – Запоріжжя, 2001. – Вип. 18. – С. 137-141.

30. Поліщук В.А. Теоретичні засади довузівської підготовки і професійного відбору майбутніх соціальних педагогів // Вісник Дніпропетровського національного ун-ту. Серія: Педагогіка і психологія. – 2001. – Вип. 7 – С.98 -106.

31. Поліщук В.А. Аналіз професійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів у Польщі й Україні // Вісник Львівського національного ун-ту ім. І.Франка. Серія педагогічна. – 2001. – Випуск 16, ч. 2. – С. 98-108.

32. Поліщук В.А. Просвітницька і соціально-педагогічна діяльність Софії Русової // Вісник Прикарпатського ун-ту ім. В.Стефаника. Педагогіка. – 2002. – Вип. VII. – С. 200-205.

33. Поліщук В.А. Підготовка спеціалістів для соціальної сфери у Російській Федерації // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2002. – № 1. – С.104-109.

34. Поліщук В.А. Становлення і розвиток соціальної освіти у Німеччині // Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія: Соціальна робота. – 2002. – Вип. 5. – С. 173-181.

35. Поліщук В.А. Концептуальні засади моделі підготовки соціально-педагогічних кадрів в Україні // Вісник Луганського державного педагогічного ун-ту ім. Т.Шевченка. – 2002. – № 11 (55). – С. 201-212.

36. Поліщук В.А. Вплив соціально-педагогічних поглядів західних педагогів на процес становлення соціально-педагогічної думки в Україні // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного ун-ту ім. К.Ушинського: Збірник наукових праць. – 2002. – Вип. 8-9. – С. 83-92.

37. Поліщук В.А. Сутність соціально-педагогічної діяльності // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного ун-ту ім. П.Тичини. – 2002. – С. 205-215.

38. Поліщук В.А. Розвиток і становлення соціальної освіти у Болгарії // Вісник Черкаського державного університету ім. Б.Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. – 2002. – Вип. 41. – С. 96-100.

39. Поліщук В.А. Етичний компонент у змісті професійної підготовки соціальних педагогів // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2002. – № 10. – С. 37-41.

40. Поліщук В.А. Діагностика придатності абітурієнтів до опанування професією соціального педагога // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 4. – С. 85-97.

41. Поліщук В.А. Роль міжнародних організацій у здійсненні інтеграційної політики у сфері соціальної роботи і соціальної освіти // Науковий вісник Чернівецького національного ун-ту ім. Ю.Федьковича. Педагогіка та психологія. – 2002. – Вип. 138. – С. 129-142.

42. Поліщук В.А. Порівняльна характеристика підготовки фахівців для соціальної сфери у Швеції і Швейцарії // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М.Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2002. – Вип. 6, ч. 1. – С. 174-178.

43. Поліщук В.А. Функціонування школи як відкритої виховної системи в контексті поглядів В.Сухомлинського // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2002. – № 5. – С. 20-25.

44. Поліщук В.А. Вплив міжнародних проектів і програм на процес становлення та розвитку соціальної освіти в Україні: з досвіду роботи Тернопільського педуніверситету // Гуманітарні науки. – 2003. – № 2 (6). – С. 104-109.

45. Поліщук В. Соціальний педагог у сучасній українській школі: в контексті поглядів В.О.Сухомлинського // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного ун-ту ім. В.Винниченка. Серія: Педагогічні науки. – 2003. – Вип. 52, ч. 1. – С. 190-194.

46. Поліщук В.А. Инновационные технологии в процессе подготовки социальных педагогов // Педагогіка вищої та середньої школи: Збірник наукових праць Криворізького державного педагогічного ун-ту. – 2004. – Вип. 9. – С. 359-362.

47. Поліщук В.А. Сімейне насильство над дітьми: соціально-педагогічний аспект // Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2004. – Вип. 7. – С. 276-281.

48. Поліщук В.А. Становлення і розвиток професійної підготовки соціальних педагогів в Україні // Науковий вісник Чернівецького національного ун-ту ім. Ю.Федьковича. Педагогіка та психологія. – 2005. – Вип. 224. – С. 146-157.

49. Поліщук В.А. Філософія професійної діяльності соціального педагога // Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2005. – Вип. 8. – С. 137-140.

50. Поліщук В.А. Соціальна педагогіка як теоретична база професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів // Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2005. – Вип. 9. – С. 75-78.

Навчально-методичні матеріали

51. Поліщук В.А. Практикум з педагогіки (Теорія виховання): Навчальний посібник. – Тернопіль: ТДПУ, 1998. – 116 с.

52. Поліщук В.А. Як ефективно підготувати курсову роботу із соціальної педагогіки: Методичні рекомендації.– Тернопіль: ТДПУ, 2000.– 28с.

53. Практична підготовка студентів із спеціальностей „Соціальна педагогіка” та „Соціальна робота”: Методичні рекомендації для організаторів соціально-педагогічної практики / В.А.Поліщук, Н.С.Матвійчук – Тернопіль: ТДПУ, 2000. – 24 с.

54. Соціально-педагогічна практика: Методичні рекомендації для студентів 1-го курсу спеціальностей „Соціальна педагогіка” та „Соціальна робота” / В.А.Поліщук, Н.С.Матвійчук.– Тернопіль: ТДПУ, 2000.– 40с.

55. Профілактична соціально-педагогічна практика: Методичні рекомендації для організаторів та студентів спеціальностей „Соціальна педагогіка” та „Соціальна робота”: Методичні рекомендації / В.А.Поліщук, Н.С.Матвійчук. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – 52 с.

56. Соціальна робота: Збірник навчальних програм // Соціальна робота. – К.: ДЦССМ, 2002. – Кн. 5. – 332 с. (Навчальна програма семінару для курсів підвищення кваліфікації соціальних працівників „Теорія і практика соціальної роботи”. – С. 309-329).

Статті у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій

57. Поліщук В.А. Питання професійного відбору майбутніх соціальних педагогів // Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи: Мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (21-22 жовтня 1999 р.) / За ред. І. В. Козубовської, І.І.Миговича: У 2-х ч. – Ужгород, 1999. – Ч. 2 – С. 154-159.

58. Поліщук В.А. Практика як важливий компонент підготовки соціального педагога і поза-шкільного працівника // Ідеї народної і наукової педагогіки у вихованні дітей і молоді: Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (4-5 листопада 1999 р.) / За заг. ред. Р.П. Скульського. – Івано-Франківськ: Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника, 1999. – С. 219-225.

59. Поліщук В.А. Роль образовательных технологий в инновационном развитии общества // Наука и образование на пороге III тысячелетия: Мат-лы Междунар. конгресса (3–6 октября 2000 г.). В 2-х кн. – Минск, 2000. – Кн. 1. – С. 342-343.

60. Поліщук В.А. Професійна підготовка соціального педагога: тенденції і напрямки розвитку // Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства: Мат-ли Міжнар. наук.-теор. конф. (18-19 жовтня 2000 р.) / Укл. П.В.Дмитренко, О.Л.Макаренко. – К.: Національний педагогічний ун-т ім. М.Драгоманова, 2000. – С. 16-19.

61. Поліщук В.А. Впровадження пошуково-дослідних технологій навчання у процесі підготовки соціальних педагогів // Сучасні педагогічні технології у вищих педагогічних закладах освіти: Мат-ли Всеукр. наук.-метод. конф. (10–11 квітня 2000 р., м. Ніжин): В 2-х ч. / Ніжинський державний педагогічний ун-т ім. М.Гоголя. – 2001. – Ч. 1. – С. 135-142.

62. Поліщук В.А. Соціальна освіта в Україні: проблеми становлення і розвитку // Психолого-педагогічні проблеми соціальної роботи та професійна підготовка до неї: теорія, практика: Мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (10–14 квітня 2002 р., м. Самбір) / Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І.Франка. – Дрогобичі, 2002. – С. 173-181.

63. Поліщук В.А. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи у сфері захисту прав дитини // Соціально-педагогічні проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладах: Мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 лютого 2003 р., Ужгород) / За заг. ред. В.В.Сагарди, М.В.Опачко / Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2003. – С. 163-167.

64. Поліщук В.А. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з підлітками деліквентної поведінки // Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежом: Мат-ли Міжнар наук.-прак. конф. (5–6 травня 2003 р., Ужгород) / За ред. І.В. Козубовської, І.І. Миговича / Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2003. – С. 261-265.

65. Поліщук В.А. Правові засади соціально-педагогічної діяльності // Підготовка соціального працівника: надбання, проблеми, перспективи: Мат-ли Всеукр. наук.-прак. конф. (14–15 травня 2003 р.). – Хмельницький: Технологічний ун-т Поділля, 2003. – С. 41-46.

66. Поліщук В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до вирішення проблем сімейного насилля // Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи: Мат-ли Всеукр. наук.-прак. конф. (30–31 жовтня 2003 р., Тернопіль) / Тернопільський державний педагогічний ун-т ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – С. 155-159.

67. Поліщук В.А. Становлення системи неперервної професійної підготовки фахівців для соціальної сфери в Україні // Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи: Мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (5–7 червня 2002 р.) / За ред. Неллі Ничкало, Бреда Маккензі. – Львів–Вінніпег: „Малті-М”, 2003. – С. 39-41.

68. Поліщук В.А. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до здійснення профілактичної роботи щодо вживання наркогенних засобів неповнолітніми // Підготовка соціальних працівників/соціальних педагогів до профілактики адитивної поведінки молоді: Мат-ли Міжнар. наук.-прак. конф. (30–31 жовтня 2003 р., м. Черкаси) / Черкаський національний ун-т ім. Б.Хмельницького. – Черкаси, 2004. – С. 184 - 191.

Публікації в інших виданнях

69. Полищук В.А. Роль курса педагогики школы в формировании личностных качеств учителя “Этики и психологии семейной жизни” // В помощь начинающему учителю: Учитель и семья. В 2-х ч. – Даугавпилс, 1988. – Ч. 2. – С. 32-34.

70. Поліщук В.А. Самовиховання – необхідна умова формування особистості майбутнього вчителя // Психолого-педагогічні основи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. – Вінниця, 1992. – С. 65-67.

71. Поліщук В.А. Діагностичний аспект у роботі заступника директора школи // Актуальні проблеми педагогічної діагностики. – Київ–Тернопіль–Зелена Гура, 1995. – Вип. II. – С. 48-53.

72. Поліщук В.А. Про систему підготовки та підвищення кваліфікації педагогів у США // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія: Педагогіка і психологія. – 1997. – №2(3). – С. 154-155.

73. Поліщук В.А. Післядипломна освіта вчителів Німеччини // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія: Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 109-114.

74. Поліщук В.А. Атестація педагогічних кадрів у ФРН як важливий фактор стимулювання їх до творчої діяльності // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія: Педагогіка і психологія. – 1998. – № 5. – С. 179-184.

75. Поліщук В.А. Аналіз досвіду підготовки соціальних педагогів у Республіці Білорусь // Соціальна робота в Україні і за рубежом: психолого-педагогічні, правові, соціологічні, медичні аспекти: Збірник наукових статей / Упор. І.В.Козубовська і О.В.Співаковський. – Ужгород –Херсон: „Мистецька лінія”, 2002. – С. 236-345.

АНОТАЦІЇ

Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – „Теорія і методика професійної освіти”. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2006.

У дисертації досліджено теоретико-методичні засади професійної підготовки соціальних педагогів: розкрито філософію професійної соціально-педагогічної діяльності, виявлено особливості процесу професіоналізації соціально-педагогічної діяльності та сутнісні характеристики професійної діяльності соціального педагога, здійснено аналіз проблеми професійної підготовки соціальних педагогів у педагогічній теорії і практиці, виявлено суперечності професійної підготовки соціальних педагогів, здійснено порівняльний аналіз зарубіжних моделей професійної підготовки фахівців соціальної/соціально-педагогічної сфер, визначено можливості творчого використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду в умовах нашої держави. Розроблено модель професійної соціально-педагогічної діяльності, особистості соціального педагога, обґрунтовано концепцію професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти, розроблено модель системи професійної підготовки соціальних педагогів, охарактеризовано її основні системотвірні і структурні компоненти. Розроблено та експериментально перевірено методику запровадження технологій особистісно-професійного формування соціальних педагогів в умовах неперервної освіти, методику діагностування рівнів готовності учнів до усвідомленого професійного самовизначення, студентів – до професійної соціально-педагогічної діяльності, визначено педагогічні умови ефективності функціонування системи професійної підготовки соціальних педагогів. Здійснено прогностичний аналіз розвитку системи професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти.

Ключові слова: соціальний педагог, професійна соціально-педагогічна діяльність, система професійної підготовки, модель, пролонгована діагностика, технології професійної підготовки, готовність до професійного самовизначення, готовність до професійної діяльності.

Полищук В.А. Теория и методика профессиональной подготовки социальных педагогов в условиях непрерывного образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – „Теория и методика профессионального образования”.– Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2006.

В диссертации исследованы теоретико-методологические основы профессиональной подготовки социальных педагогов: раскрыта философия профессиональной социально-педагогической деятельности, выявлены особенности процесса профессионализации социально-педагогической деятельности и существенные характеристики профессиональной деятельности социального педагога, проанализирована проблема профессиональной подготовки социальных педагогов в педагогической теории и практике, выявлены противоречия практики профессиональной подготовки социальных педагогов, осуществлён сравнительный анализ зарубежных моделей профессиональной подготовки специалистов социальной/социально-педагогической сфер, определены возможности творческого использования прогрессивных идей зарубежного опыта в условиях нашего государства. Разработана модель профессиональной социально-педагогической деятельности, личности социального педагога, обоснована концепция профессиональной подготовки социальных педагогов в условиях непрерывного образования, разработана модель системы профессиональной подготовки социальных педагогов, охарактеризированы её основные системосозидающие и структурные компоненты. Разработана и экспериментально проверена методика внедрения технологий лично-профессионального формирования социальных педагогов в условиях непрерывного образования, методика диагностирования уровней готовности учащихся к сознательному профессиональному самоопределению, студентов – к профессиональной социально-педагогической деятельности; определены педагогические условия эффективности функционирования системы профессиональной подготовки социальных педагогов. Осуществлён прогностический анализ развития системы профессиональной подготовки социальных педагогов в условиях непрерывного образования.

Ключевые слова: социальный педагог, профессиональная социально-педагогическая деятельность, система профессиональной подготовки, модель, пролонгированная диагностика, технологии профессиональной подготовки, готовность к профессиональному самоопределению, готовность к профессиональной деятельности.

Polishchuk V.A. Theory and methods of professional training of social pedagogues under conditions of continuous education. — Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of the doctor of pedagogical sciences in the specialty 13.00.04 — “Theory and methods of professional education”. — Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2006.

The dissertation is devoted to the investigation of theoretical and methodical principles of social pedagogues training. The author revealed the philosophy of socio-pedagogical activity, found out the peculiarities and characterized the main stages of the process of making and development of professional socio-pedagogical activity. On the basis of the analysis of values, content, tasks, functions and performance technologies the model of professional socio-pedagogical activity and the model of the social pedagogue personality have been substantiated; the structure of the social pedagogue personality that comprises motivational, value-based, professional and personal, gnostic, normative and legal, technological, functional and role-oriented basic components has been asserted.

The process of professional training of social pedagogues in the pedagogical theory and practice has been analyzed, and the contradictions of social pedagogues training have been defined. The contrastive analysis of foreign experience of professional training of specialists for social as well as socio-pedagogical spheres has been carried out, and the possibilities of creative use of progressive ideas of foreign experience in the realities of the Ukrainian state have been determined.

The conceptual analysis of professional training of social pedagogues on the methodological, theoretical and practical levels allowed to substantiate the concept of professional training of social pedagogues as well as the model of the system of professional training of social pedagogues, to characterize its system-forming (value-based, motivational, content, technological, activity-oriented, legal and normative, diagnostic and correcting) and structural components. The research has proved that the system of social pedagogues professional training comprises such structural components as: pre-professional training (actualization of professional self-determination, pre-professional education, professional selection), multilevel professional and pedagogical training at a higher educational establishment (education and qualification level – junior specialist, bachelor, master) and postgraduate education (sabbatical courses, self-education, qualification level upgrading, retraining courses, mastering additional specialties). According to the author’s methodics and during the forming experiment the technologies of pre-professional, professional and postgraduate education were elaborated and tested. The methods of implementation of prolonged diagnostics technologies of suitability for professional socio-pedagogical activity have been worked out and experimentally tested in the dissertation. The expediency of pre-professional training of future social pedagogues (in secondary educational establishments, out-of-school educational organizations, in teams of volunteer assistants of social pedagogues, in socio-pedagogical institutions, at the faculties and departments of pre-university training, extramural schools of future social pedagogues at higher educational establishments, in youth amalgamations and centers of youth initiatives) has been substantiated.

The introduction into practice of higher educational technologies of professionally determined personality formation of future specialists (informational technologies, context education, pedagogical communication, modular-credit education, personal experience-based technologies and others); optimal joining of theoretical and practical components of professional training; involvement of students into scientific, experimental and practical socio-pedagogical activity proved to be effective. The expediency of multi-variant approaches to pre-professional and postgraduate education of social pedagogues that presupposes accomplishing of different levels, duration, directions and forms of curricula realization has been motivated.

The methods of diagnostics of the results of the process of social pedagogues professional training on various stages of its performance have also been developed in the given thesis. It was determined that the level of formation of readiness for conscious professional self-determination is the indicator of the effectiveness of pre-professional senior pupils training in the structure of which motivational, cognitive and active practical components were found. The integral index of the final effective process of professional training is the level of formation of readiness for professional activity, that is considered in the study as a complex personal formation consisting of the following principal components: motivational, value-based, cognitive, professional and personal, active practical and analytical.

As the result of the survey conducted the pedagogical conditions of the effective functioning of the system of social pedagogues professional training were defined and the prognostic analysis of the development of the system of professional training in terms of continuous education was made.

Key words: social pedagogue, professional socio-pedagogical activity, system of professional training, model, prolonged diagnostics, professional training technologies, readiness for professional self-determination, readiness for professional activity.

Підписано до друку 14.11.2006 року.
Папір друкарський. Друк RESO.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. ар. 2,0.
Формат 60×90/16 Наклад 100 прим. Зам. № 33.

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, Україна